

‘Mag ik even wat zeggen?’

Een gespreksanalytisch onderzoek naar de participatiecoördinerende rol van de gespreksleider van een familienetwerkberaad bij Bureau Jeugdzorg

Masterthesis Communicatiestudies 2009/2010

Door: Tessa van Groningen

Studentnummer: 3047229

Begeleider: C. van Nijnatten

Tweede beoordelaar: T. Koole

Datum: Juli 2010

In samenwerking met: J. Wennekes, Bureau Jeugdzorg Zeeland

I. Voorwoord

Bijna twee jaar geleden in september 2008 begon ik aan mijn Masteropleiding Communicatiestudies. Het eerste half jaar heb ik vier uiteenlopende vakken gevolgd. Deze vakken heb ik goed kunnen afronden, mede door de steun van mijn toenmalige fijne 'Master-matties': Fleur, Ellen, Elize en Ilja. Zij zijn inmiddels al een jaar afgestudeerd en we zijn nog steeds vrienden. Bij deze wil ik ze nog bedanken voor alle momenten dat we elkaar er doorheen hebben getrokken en het feit dat ze mij het afgelopen jaar nog hebben bijgestaan. Al mijn andere vrienden en vriendinnen, mijn vriendje en familie wil ik ook bedanken, omdat ze er altijd voor mij waren als ik het even niet meer zag zitten.

In het tweede half jaar van mijn opleiding moest ik een stage volgen en afstuderen. Mijn studieplanning kreeg echter een iets andere invulling. Ik kreeg de kans om een geweldige stageplek te bemachtigen bij Douwe Egberts Nederland. Deze kans wilde ik graag benutten, maar hierdoor moest ik mij er wel bij neerleggen dat mijn stageperiode werd uitgerekt en ik niet in één jaar zou afstuderen. Achteraf gezien heb ik geen spijt van deze keuze, vanwege de interessante werkervaring. In de tussentijd moest ik natuurlijk aan de gang met de keuze van een onderwerp voor mijn Masterscriptie. Verschillende docenten heb ik benaderd, omdat ik totaal niet wist waar ik onderzoek naar wilde doen. Uiteindelijk wekte een onderwerp mijn nieuwsgierigheid, dat ook heeft geresulteerd in dit verslag. Onderzoek naar gesprekken bij Bureau Jeugdzorg leek mij een interessante uitdaging, vooral omdat ik tot dan toe nog niet bekend was met onderzoek binnen deze werkpraktijk. Bureau Jeugdzorg Zeeland (BJZ) bleek een nieuwe benadering (Signs of Safety) toe te passen in het contact met de ouders van een kind en het gehele netwerk rondom dat kind, om een veilige omgeving voor het kind te kunnen realiseren. De maatschappelijke onderzoekswaarde was voor mij een extra drijfveer, omdat hier nog geen onderzoek naar was gedaan in Nederland.

Na de eerste bijeenkomst met het afdelingshoofd van het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) van BJZ, José Wennekes, ben ik op zoek gegaan naar literatuur. Begin september 2009 begon ik voor het eerst aan een lange treinreis richting Bureau Jeugdzorg in de provincie Zeeland. Op het kantoor van BJZ kreeg ik toestemming om een interview van alle AMK-medewerkers bij te wonen en een video-opname te maken. Zij waren nog niet allemaal overtuigd van het belang van onderzoek naar hun werkpraktijk. Een week later kon ik het eerste deel van de oplossingsgerichte training bijwonen die alle medewerkers moeten volgen om de Signs of Safety-benadering toe te passen in de praktijk. Een buikgriep zorgde er echter voor dat ik hier niet bij aanwezig kon zijn. Vanaf dit moment leek een soort vloek op dit onderzoek te rusten. Nog een week later bij aankomst in Zeeland bleek dat het familienetwerkberaad waar ik voor kwam was afgelast. Ik kon gelijk weer beginnen aan een drie uur durende terugreis zonder datamateriaal. Vervolgens maakte ik een vreselijke smak met mijn fiets. Gevolg: thuis herstellen. Ook José besloot om rond dezelfde tijd een heftige val te maken, waardoor ze een aantal weken nauwelijks tot niet kon

werken. Deze hele situatie zorgde ervoor dat vertraging ontstond in het onderzoeksproject. Daarnaast vergde een bestuursproject waar ik voorzitter van was meer tijd en energie van mij dan gepland, waardoor het onderzoeksproject voor mij een aantal maanden vrijwel stil heeft gelegen.

Ik heb uiteindelijk toch vier uiteenlopende familienetwerkberaden kunnen bijwonen, waarvan ik drie video-opnames heb mogen maken. In totaal heb ik meer dan vijf uur groepsinteractie getranscribeerd. Dit was nog een enorme opgave, maar is uiteindelijk gelukt. Doordat ook andere studenten data hebben verzameld en José steeds meer voor elkaar kreeg bij BJZ, kon ik in maart 2010 met acht verschillende transcripten dit verslag beginnen te schrijven. Ik wil hen ontzettend bedanken hiervoor. Vooral José vanwege haar geduldige streven om stapje voor stapje verder te komen in de werkpraktijk van BJZ, om door middel van onderzoek hun werkzaamheden te kunnen optimaliseren. Daarnaast wil ik natuurlijk alle collega's van José van harte bedanken voor hun inzet.

Het schrijfproces ging niet zo voorspoedig als ik had gehoopt. Dit onderzoeksproject was voor mij een te hoge berg geworden, waarvan ik de top niet meer kon zien. Het is mij echter toch gelukt om deze top met vallen en opstaan binnen een jaar te bereiken. Daar wil ik mijn begeleider Carol van Nijnatten voor bedanken. Zijn onvoorwaardelijke geloof in mij als onderzoekster en zijn enthousiasme gaf mij het vertrouwen en plezier om door te zetten. Ik hoop dat het onderzoeksproces in Bureau Jeugdzorg zich in de toekomst nog verder ontwikkelt en dat alle medewerkers, of in ieder geval de gespreksleiders, aan de slag kunnen met de uitkomsten van dit onderzoek.

II. Samenvatting

In deze scriptie wordt verslag gedaan van gespreksanalytisch onderzoek naar de manier waarop medewerkers van Bureau Jeugdzorg, die zijn aangesteld als gespreksleider in een familienetwerkberaad, de participatie van gespreksdeelnemers coördineren. Tijdens een dergelijk beraad, in het kader van de Signs of Safety-methode (SofS), zijn zowel leden van het gezinsnetwerk als betrokken professionals aanwezig die gezamenlijk tot een veiligheidsplan voor het kind moeten komen dat in gevaar is. Het doel van dat plan is te voorkomen dat het kind uit huis wordt geplaatst. Aan de hand van acht verschillende video-opnames van familienetwerkberaden is geprobeerd inzicht te krijgen in de gesprekshandelingen van gespreksleiders. Met dit onderzoek wordt daarom een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de SofS-methode in de Jeugdzorg. Door middel van kennis over de manier waarop gespreksleiders de participatie van de gespreksdeelnemers coördineren, kunnen medewerkers van Bureau Jeugdzorg, in het bijzonder de gespreksleiders, hun gespreksvaardigheden verder ontwikkelen en optimaliseren, opdat zij in de toekomst zo efficiënt en effectief mogelijk een veilige opvoedingssituatie voor kinderen kunnen realiseren.

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat gespreksleiders de participatie van alle gespreksdeelnemers tijdens een familienetwerkberaad coördineren, door beurten toe te wijzen en af te nemen. Door op deze manier beurten te verdelen, nemen gespreksleiders de rol aan van een voorzitter van een formele vergadering. Door beurten toe te wijzen proberen gespreksleiders één of meerdere gespreksdeelnemers te activeren tot deelname aan het gesprek, terwijl ook de mogelijkheid bestaat de participatie van deelnemers te limiteren. Gespreksleiders doen dit op verschillende directe, indirecte en non-verbale manieren. Geregeld combineren zij deze participatiecoördinerende manieren. Non-verbale uitingen worden in combinatie met verbale uitingen gebruikt en wanneer iemand de beurt wordt afgenomen, kan tegelijkertijd iemand anders de beurt worden toegewezen of andersom. Door middel van deze uiteenlopende manieren proberen gespreksleiders, net als een voorzitter van een vergadering, het onderwerp, het doel en de tijd van het gesprek te bewaken.

Opvallend is dat niet alleen gespreksleiders een participatiecoördinerende rol aannemen. Zowel leden van het gezinsnetwerk als professionals nemen geregeld deze rol aan door elkaar beurten toe te wijzen of af te nemen en door zelf het initiatief te nemen om te participeren in het gesprek. Op deze momenten nemen gespreksleiders meer de rol aan van een voorzitter van een informele vergadering. Dit heeft tot gevolg dat formele en informele settings elkaar afwisselen tijdens familienetwerkberaden. Gespreksleiders lijken rekening te houden met de verschillen tussen leden van het gezinsnetwerk en de professionals wanneer zij niet continu de participatie van gespreksdeelnemers coördineren. Verder onderzoek is nodig om meer inzicht te krijgen in wat deze resultaten en mogelijke verbanden precies betekenen. Vooral als het gaat om mogelijke verschillen

tussen de manier waarop gespreksleiders beurten afnemen van leden van het gezinsnetwerk en professionals. In dit onderzoek is opgevallen dat uitingen waarmee gespreksleiders beurten van leden van het gezinsnetwerk afnemen veelal een negatieve strekking hebben, terwijl deze positiever lijken te zijn wanneer ze zijn gericht aan professionals. Om hier meer uitspraken over te kunnen doen, is naast dit kwalitatieve onderzoek een meer kwantitatieve benadering gewenst. Dus door middel van meer onderzoek naar de participatiecoördinerende rol van gespreksleiders en de manier waarop gespreksdeelnemers participeren tijdens een familienetwerkberaad, kunnen medewerkers van Bureau Jeugdzorg, en dan vooral gespreksleiders, met nog meer praktische kennis een familienetwerkberaad van begin tot eind op een effectieve en efficiënte manier leiden.

Inhoudsopgave

I. Voorwoord	p. 1
II. Samenvatting	p. 3
1. Inleiding	p. 6
2. De Jeugdzorg	p. 7
2.1 Bureau Jeugdzorg & het AMK Nederland	p. 7
2.2 Signs of Safety (SofS)	p. 7
2.3 Familieontmoeting	p. 8
2.4 De wereld van Bureau Jeugdzorg Zeeland (BJZ)	p. 8
2.4.1 Signs of Safety bij BJZ	p. 9
2.4.2 Familienetwerkberaad bij BJZ	p. 9
2.4.3 Gespreksleider bij BJZ	p. 10
3. Theoretisch kader	p. 12
3.1 Een institutionele bijeenkomst	p. 12
3.2 Het meerpartijengesprek	p. 12
3.3 Een vergadering voorzitten	p. 13
3.3.1 De rol van de voorzitter	p. 13
3.3.2 De organisatie van beurttoewijzing	p. 14
3.3.3 Ingrijpen van de voorzitter	p. 15
4. Onderzoeksopzet	p. 16
4.1 Vraagstelling	p. 16
4.2 Dataset	p. 18
4.3 Dataverzameling	p. 19
4.4 Methode	p. 21
4.4.1 Conversatie- en discoursanalyse	p. 21
4.4.2 Typen beurttoewijzingen & beurtafnames	p. 22
5. Analyse	p. 23
5.1 Beurttoewijzing	p. 24
5.1.1 Directe beurttoewijzing	p. 24
5.1.2 Directe beurttoewijzing als vraagstelling	p. 26
5.1.3 Directe beurttoewijzing als vraagstelling n.a.v. vorige spreker	p. 27
5.1.4 Directe beurttoewijzing aan vorige spreker die zichzelf heeft geselecteerd	p. 28
5.1.5 Indirecte beurttoewijzing	p. 29
5.1.6 Indirecte beurttoewijzing als vraagstelling	p. 30
5.1.7 Indirecte beurttoewijzing aan vorige spreker die zichzelf heeft geselecteerd	p. 32
5.1.8 Non-verbale beurttoewijzing	p. 32
5.2 Beurtafname	p. 33
5.2.1 Directe beurtafname	p. 33
5.2.2 Indirecte beurtafname	p. 36
5.2.3 Non-verbale beurtafname	p. 38
6. Conclusie	p. 39
7. Discussie	p. 41
8. Literatuurlijst	p. 45
Appendix A: Toegepaste transcriptieconventies	
Appendix B: Voorbeeldfragmenten analyse	

1. Inleiding

Iedereen heeft wel een mening over de manier waarop de Kinderbescherming en de Jeugdzorg hulp moeten bieden aan gezinnen met ernstige problemen, zoals kindermisbruik en –mishandeling. Er wordt continu getracht deze hulp te verbeteren door nieuwe methodes te ontwikkelen. Sinds het jaar 1990 is er een nieuwe veelbelovende benadering: ‘Signs of Safety’ (SofS). Deze benadering is door *Andrew Turnell* en *Steve Edwards* in West-Australië gecreëerd. Het doel ervan is om, op een oplossingsgerichte manier met zowel leden van het gezinsnetwerk als alle betrokken professionals, een veilige omgeving te creëren voor het kind dat in gevaar is. Door een veiligheidsplan op te stellen, worden concrete en meetbare doelstellingen zichtbaar die van belang zijn om voor een kind een veilige opvoedingssituatie te realiseren. Als dit lukt, kan een uithuisplaatsing van het kind worden voorkomen. Dit kan worden bewerkstelligd tijdens een familienetwerkberaad dat wordt geleid door een medewerker van Bureau Jeugdzorg: de ‘facilitator’, of de gespreksleider (GL).

Inmiddels is de SofS-benadering in Nederland geïmplementeerd bij Bureau Jeugdzorg en het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling in de provincies Drenthe en Zeeland. Er is in Nederland nog geen wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het gebruik van deze methode in een familienetwerkberaad, terwijl nog steeds onduidelijk is wat er nou precies gebeurt tijdens een dergelijke bijeenkomst (Adams & Chandler, 2004). In dit oriënterende onderzoek wordt specifiek gekeken naar familienetwerkberaden in de provincie Zeeland. Om de SofS-methode uiteindelijk in de gehele Nederlandse jeugdzorgketen te kunnen gebruiken, is het van groot belang dat communicatieve inzichten worden vergaard in de manier waarop deze methode wordt gebruikt en wat de resultaten hiervan zijn. Buiten Nederland is wel onderzoek gedaan naar bijeenkomsten waar families en professionals bij elkaar komen in de praktijk van de Jeugdzorg en Kinderbescherming. In deze onderzoeken zijn vooral interviews met participanten of observaties van bijeenkomsten geanalyseerd. Er is nog weinig onderzoek aan de hand van transcriptanalyse gedaan, terwijl hiermee de interactie tijdens een dergelijke bijeenkomst kan worden onderzocht.

Er is gekozen voor een focus op de GL van een familienetwerkberaad, omdat de GL een centrale rol bekleedt in het opstellen van een veiligheidsplan voor het kind. Het voornaamste doel van dit onderzoek is te achterhalen hoe de GL de participatie van de gespreksdeelnemers probeert te coördineren door middel van beurtverdeling, zodat iedereen uiteindelijk een bijdrage levert aan dit veiligheidsplan. Door middel van gespreksanalytisch onderzoek aan de hand van acht transcripten van video-opnames van verschillende familienetwerkberaden, wordt een poging gedaan inzichten te bieden die kunnen bijdragen aan de gespreksvaardigheden van de medewerkers van Bureau Jeugdzorg, vooral de gespreksleiders.

In hoofdstuk 2 wordt eerst ingegaan op de Jeugdzorg in Nederland en de kenmerken van de SofS-methode. Vervolgens wordt beschreven hoe deze methode specifiek in de praktijk van Bureau

Jeugdzorg Zeeland is geïmplementeerd. In hoofdstuk 3 wordt een theoretische uiteenzetting gepresenteerd die van belang is voor dit onderzoek. Hoofdstuk 4 betreft de onderzoeksopzet waarin de onderzoeksvragen uiteen worden gezet, het datamateriaal en de verzameling hiervan en een verantwoording van de methode. In hoofdstuk 5 worden de resultaten besproken en in hoofdstuk 6 wordt de conclusie gepresenteerd. Tot slot wordt in hoofdstuk 7 gereflecteerd op de bevindingen en de uitvoering van dit onderzoek.

2. De Jeugdzorg

2.1 Bureau Jeugdzorg & het AMK Nederland

Bureau Jeugdzorg is in Nederland de toegangspoort voor de gehele jeugdzorg en wordt grotendeels gefinancierd met overheidssubsidies.¹ Medewerkers van Bureau Jeugdzorg beoordelen elk verzoek om hulp aan minderjarigen en ouders en stellen vast welke zorg nodig is. De wettelijke taken van Bureau Jeugdzorg bestaan onder andere uit de uitvoering van de taken van het 'Advies- en Meldpunt Kindermishandeling' (AMK). Het AMK is er voor iedereen die met zorgen en vragen over kindermishandeling rondloopt.² Het AMK geeft naar eigen zeggen advies, onderzoekt (vermoedelijke) situaties van kindermishandeling en brengt zo nodig de juiste hulp op gang. Elke provincie en grootstedelijke regio heeft een eigen AMK.

2.2 Signs of Safety (SofS)

In de praktijk van de Kinderbescherming moeten professionals constant overwegen of de zorg van familie voor een kind veilig genoeg is om het kind thuis te laten blijven, of dat de situatie zo gevaarlijk is dat het kind uit huis moet worden geplaatst (Turnell, 2008). De SofS-benadering van *Andrew Turnell* en *Steve Edwards* is in deze praktijk gericht op sterke kanten van een gezin, mogelijke oplossingen en georganiseerde veiligheid.³ Eén van de primaire doelstellingen van het SofS-model is dat het een structuur of kader biedt om de kennis van het gezin en de hulpverlener beter met elkaar te integreren (Turnell & Edwards, 2009). Op de SofS-website wordt uitgelegd dat professionele kennis en locale familiale en culturele kennis met elkaar worden geïntegreerd, wanneer zowel leden van het gezinsnetwerk als professionals bij elkaar komen om samen een veilige situatie voor het kind te realiseren. Het is voor de hulpverlener dan mogelijk om vanuit de posities van deze verschillende groepen, de omstandigheden rondom het kwetsbare kind in kaart te brengen.

¹ www.bureaujeugdzorg.info, voor het laatst geraadpleegd op 07-06-2010

² www.amk-nederland.nl, voor het laatst geraadpleegd op 07-06-2010

³ www.signsofsafety.net, voor het laatst geraadpleegd op 07-06-2010

Volgens Turnell (2009)⁴ staat de toepassing en invoering van de SofS-benadering in Nederland voor enkele unieke opgaven. Het voornaamste probleem volgens hem is dat Nederland één van de meest verbrokkelde systemen van kindbescherming heeft, doordat verschillende organisaties verantwoordelijk zijn voor verschillende aspecten van de taak om kinderen te beschermen. Om zoveel mogelijk problemen te voorkomen tijdens de implementatie van het SofS-model in Nederland, is onderzoek gewenst naar het gebruik van deze benadering.

2.3 Familieontmoeting

Er zijn verschillende ontwikkelingen die hebben bijgedragen aan de ontstaansgeschiedenis van SofS. In 1989 werd in Nieuw-Zeeland een nieuwe wet op het gebied van kindbescherming aangenomen, waarin het principe werd gekoesterd dat de familie inspraak had in beslissingen die van invloed zijn op de kinderen (Turnell & Edwards, 2009). Deze wet bood een samenwerkingsmodel voor de praktijk in de vorm van een ‘familieontmoeting’. Er werd bepaald dat een familieontmoeting moest worden gehouden, indien een kind na onderzoek zorg of bescherming nodig bleek te hebben. Tijdens dergelijke familieontmoetingen komen de familie en de professionals bijeen. De SofS-methode bouwt verder voort op het idee van een dergelijke ontmoeting.

Turnell & Edwards (2009) reiken verschillende praktische uitgangspunten van de SofS-methode aan, om als hulpverlener een samenwerkingsrelatie te kunnen opbouwen met het gezin en inzicht te krijgen in de gezinssituatie tijdens een familieontmoeting. De hulpverlener moet bijvoorbeeld het besef hebben dat samenwerking ook mogelijk is wanneer dwang is vereist en hij moet de veiligheid centraal blijven stellen. Ook moet de hulpverlener de opstelling van ieder lid van het gezin begrijpen en zich concentreren op doelen. Door middel van uiteenlopende praktijkvoorbeelden krijgt de hulpverlener praktische gespreksvaardigheden aangereikt om met de SofS-benadering in de praktijk aan de slag te gaan. De schrijvers geven echter wel aan dat de vragen die zij aanreiken, niet moeten worden gezien als de enige ‘juiste’ vragen die gesteld kunnen worden. De hulpverlener heeft telkens te maken met verschillende gezinssituaties, waardoor het SofS-model steeds op het concrete geval moet worden afgestemd.

2.4 De wereld van Bureau Jeugdzorg Zeeland (BJZ)

In de volgende subparagrafen wordt specifiek ingegaan op de manier waarop Bureau Jeugdzorg en het AMK in de provincie Zeeland de SofS-benadering in hun werkpraktijk toepassen.

⁴ Hoofdstuk: Voorwoorden bij de Nederlandse vertaling van Signs of Safety, Voorwoord Andrew Turnell (december 2008), p.19

2.4.1 Signs of Safety bij BJZ

In het najaar van 2007 zijn de AMK-medewerkers van Bureau Jeugdzorg Zeeland (BJZ) getraind in het oplossingsgericht werken en vervolgens aan de slag gegaan met de SofS-benadering. In de loop van de tijd is deze benadering steeds vaker toegepast door familienetwerkberaden te organiseren. De term 'familienetwerkberaad' wordt op dit moment bij BJZ gebruikt, omdat deze term volgens BJZ het beste de lading dekt. In de literatuur bestaan verschillende termen, zoals 'familieontmoeting' (zie paragraaf 2.3), 'child protection conference', 'caseconference', 'New Zealand Model', en 'Family Group conference'. Een aantal van deze termen verschilt echter in definitie van elkaar en wordt in dit onderzoek daarom de term 'familienetwerkberaad' gebruikt. Bij BJZ is ook een nieuwe functie 'facilitator' ingesteld, die als onafhankelijke en neutrale gespreksleider (GL) een familienetwerkberaad leidt. In dit onderzoek wordt gesproken van een GL in plaats van facilitator.

Wanneer iemand contact heeft opgenomen met BJZ, verloopt het eerste gesprek via de telefoon.⁵ Als meer nodig is om te zien hoe BJZ iemand kan helpen, gaan de ouders of verzorgers en het kind in gesprek met een medewerker bij de afdeling 'Toegang' van BJZ: een 'screener'. Nadat is besloten welke hulp nodig is, gaat de zaak over naar de afdeling 'Regie' waar 'casemanagers' en 'gezinsvoogden' werken. Deze medewerkers gaan aan de slag met de zaak door middel van huisbezoeken en dergelijke om de veiligheid van het kind te beoordelen. Als zij vinden dat de veiligheid niet gewaarborgd kan worden, wordt een familienetwerkberaad georganiseerd. De casemanager of het gezinsvoogd heeft de verantwoordelijkheid om leden van het gezinsnetwerk en professionals die betrokken zijn bij het kind, te benaderen voor een familienetwerkberaad. Aan de ouders wordt ook gevraagd zelf het eigen netwerk te benaderen, met het verzoek mee te werken. Het wordt de vader of moeder vaak verplicht om een minimaal aantal mensen van het eigen netwerk aanwezig te hebben, omdat hun bijdrage nodig is om een goed veiligheidsplan voor het kind op te stellen. Wanneer dit niet lukt, wordt de dreiging van een uithuisplaatsing van het kind steeds groter.

Sinds augustus 2009 is geprobeerd om de video-opnames te integreren in de familienetwerkberaden bij BJZ. BJZ wil de SofS-benadering uiteindelijk in de gehele jeugdzorgketen in de provincie Zeeland implementeren. Het is hierbij eerst van groot belang de resultaten van deze nieuwe benadering inzichtelijk te maken, zowel kwantitatief als kwalitatief, aldus het afdelingshoofd van het AMK van BJZ. In dit onderzoek wordt een kwalitatieve benadering gebruikt.

2.4.2 Familienetwerkberaad bij BJZ

In de vorige paragraaf kwam naar voren dat een familienetwerkberaad door medewerkers van BJZ wordt georganiseerd als blijkt dat de veiligheid niet gewaarborgd kan worden in een gezin. Een

⁵ Digitale folder 'Aanmelden' voor jeugdigen, www.bjz-zeeland.nl, voor het laatst geraadpleegd op 07-06-2010

dergelijk beraad is dan van cruciaal belang om die veiligheid alsnog te kunnen waarborgen, zodat het kind niet uit huis hoeft te worden geplaatst. Zoals eerder is gezegd, een familienetwerkberaad wordt geleid door een GL. Wanneer de GL van een familienetwerkberaad alle zorgen en positieve kanten van de leden van het gezinsnetwerk en de professionals op tafel krijgt, kan worden gekeken welke oplossingen voor het kind mogelijk zijn. De GL wil samen met hun zo snel mogelijk helder krijgen wat moet gebeuren om het kind een veilige opvoedingssituatie te bieden.

De manier van groepsinteractie tijdens een familienetwerkberaad is cruciaal voor de voortgang en de afronding van het gesprek. Wanneer de SofS-methode door gespreksleiders communicatief op een juiste manier wordt ingezet, kan het veiligheidsdoel worden gerealiseerd. Het is echter nog niet duidelijk hoe gespreksleiders deze methode in de praktijk van BJZ gebruiken. Door een familienetwerkberaad op gespreksanalytische wijze wetenschappelijk te onderzoeken, kan helder uiteen worden gezet hoe gespreksleiders door middel van interactie met alle gespreksdeelnemers proberen dit doel te bereiken. Met dergelijke inzichten is meer begrip mogelijk van wat er precies gebeurt tijdens een familienetwerkberaad en hoe gespreksleiders te werk gaan.

Het afdelingshoofd van het AMK van BJZ heeft een schets gemaakt van het proces van een familienetwerkberaad. Nadat een familienetwerkberaad wordt geopend door de GL en een voorstelronde wordt gedaan, is het de bedoeling (zoveel mogelijk) zorgen en sterke kanten van alle gespreksdeelnemers in kaart te brengen. Vervolgens wordt besproken wat de angsten van iedereen zijn met betrekking tot het kind als de situatie niet verandert. Iedereen kan op een schaal van één op tien aangeven in welke mate zij vinden dat het kind nu veilig is en hoe veilig het kind zou moeten zijn. In deze eerste gespreksfasen wil de GL dus elke gespreksdeelnemer omstebeurt aan bod laten komen. Na een korte pauze wordt geprobeerd afspraken te maken met alle gespreksdeelnemers, om zo een veiligheidsplan voor het kind op te stellen voor de aankomende tijd. Daarna wordt een datum afgesproken voor een vervolgberaad als dat nodig is en moet iedereen een kort evaluatieformulier invullen over de bijeenkomst. In dit evaluatieformulier wordt door middel van schaalvragen bijvoorbeeld gevraagd of hij of zij met respect is behandeld en of duidelijk is wat moet gebeuren om de veiligheid van het kind te waarborgen.

2.4.3 Gespreksleider bij BJZ

Zoals blijkt uit de vorige paragrafen is het de bedoeling dat een familienetwerkberaad door een GL wordt geleid, die gedurende het hele gesprek een neutrale houding aanneemt. De GL ondersteunt het communicatieve proces om uiteindelijk tot het veiligheidsplan voor het kind te komen. Hiervoor is de medewerking en inzet van alle leden van het netwerk van grote waarde. Tijdens een familienetwerkberaad kunnen vijf verschillende deelnemersgroepen aanwezig zijn:

1. Ouders van het kind

2. Eigen netwerk
3. Het kind
4. Betrokken professionals
5. Eén of meerdere medewerkers van BJZ en het AMK

De GL gaat in gesprek met twee verschillende groepen die elkaar niet allemaal kennen: leden van het gezinsnetwerk (groep 1, 2 & 3) en professionals (groep 4 & 5). De ouders van het kind staan centraal in het familienetwerkberaad, omdat een beraad in het teken staat van hun kind(eren) en zij daarom verantwoordelijk zijn voor een veilige situatie voor het kind. In tegenstelling tot de andere deelnemers, moeten de ouders verplicht aanwezig zijn en ervoor zorgen dat leden van hun eigen netwerk ook aanwezig zijn. De leden van het gezinsnetwerk, zoals nieuwe partners, een opa of buurvrouw, zijn betrokken bij het gezin en kunnen daarom een belangrijke rol spelen in het veiligheidsplan. Zij staan (in de meeste gevallen) dicht bij het gezin, waardoor ze zich verantwoordelijk voelen en een oogje in het zeil kunnen houden met betrekking tot een veilige omgeving rondom het kind. De professionals die betrokken zijn bij het kind, zoals een dokter of docent, kunnen hierin ook een steentje bijdragen, maar staan minder dicht bij het gezin. Dit maakt de aanwezigheid en de inzet van leden van het gezinsnetwerk juist zo belangrijk. Kinderen zelf kunnen ook aanwezig zijn, maar dit is onder andere afhankelijk van hun leeftijd. De gespreksdeelnemers die BJZ en/of het AMK vertegenwoordigen, zoals een casemanager of screener, zijn bekend bij de ouders en hebben een dergelijk beraad georganiseerd. Zij leggen vanuit Bureau Jeugdzorg de zorgen over het kind en de eisen aan de ouders met betrekking tot de veiligheid van het kind op tafel. De GL heeft de opdracht om door middel van interactie, zowel de leden van het gezinsnetwerk als de professionals actief te laten meewerken in de opstelling van een veiligheidsplan tijdens een familienetwerkberaad.

Het is te verwachten dat BJZ specifieke eisen stelt aan de rol van de GL om een familienetwerkberaad te leiden. Daarnaast is te verwachten dat deze rol gedurende dit onderzoek continu verandert, doordat video-opnames van familienetwerkberaden tijdens intervisies en andere besprekingen bij BJZ worden terug gekeken. BJZ gelooft zelf echter niet dat ze steeds andere eisen stellen aan de GL en dat hun rol verandert gedurende deze onderzoeksperiode. Neutraal zijn als GL en oplossingsgerichte vragen stellen, zijn van het begin af aan belangrijke taken geweest. Volgens BJZ is er wel verdere ontwikkeling, doordat de gespreksleiders (steeds meer) ervaringen opdoen. Inzichten in de praktijk maken dat ze de werkwijze aanpassen, maar de uitgangspunten van de SofS-benadering blijven overeind, aldus het afdelingshoofd van het AMK van BJZ. In dit onderzoek wordt geen rekening gehouden met mogelijke veranderingen in de rol van de GL in de familienetwerkberaden die als onderzoeksmateriaal dienen. In vervolgonderzoek kan de mogelijke invloed hiervan nader worden onderzocht.

3. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt eerder onderzoek beschreven dat specifieke raakvlakken heeft met dit onderzoek. Eerst wordt ingegaan op geschreven literatuur met betrekking tot 'institutionele' en 'meerpartijdige' gesprekken. Vervolgens wordt voorgaand onderzoek besproken dat zich vooral richt op de rol van de voorzitter van een vergadering en de manier van beurtverdeling.

3.1 Een institutionele bijeenkomst

Familienetwerkberaden bij BJZ vinden plaats in een institutionele setting. In dit onderzoek is het van belang rekening te houden met deze setting, omdat dit gevolgen heeft voor de manier waarop interactie plaatsvindt tijdens een familienetwerkberaad. Institutionele settings zijn in sterkere mate voorgestructureerd in vergelijking met informele conversaties (Mazeland, 2003). Vooraf is duidelijk waar een institutioneel gesprek over zal gaan, omdat dit soort gesprekken een vooraf omschreven doel hebben (Mazeland, 2003). Ook is van te voren meer vastgelegd wie op een bepaald punt aan de beurt is en wat in die beurt gedaan kan worden (Mazeland, 2003). Drew & Heritage (1992) hebben ook een aantal kenmerken van interacties in een institutionele setting uiteengezet in vergelijking met alledaagse conversaties. Institutionele gesprekken zijn doelgericht: minimaal één van de gespreksdeelnemers werkt toe naar een bepaald doel, dat afhankelijk is van de institutie waarbinnen het gesprek plaatsvindt. Ook zijn ze beperkter dan alledaagse conversaties, omdat één of meerdere gespreksdeelnemers er continu op letten dat uitingen bijdragen aan het doel van het gesprek.

3.2 Het meerpartijengesprek

Bij elk familienetwerkberaad zijn altijd meer dan twee gespreksdeelnemers aanwezig. Elk familienetwerkberaad heeft daarom de vorm van een meerpartijengesprek. Het aantal aanwezige gespreksdeelnemers verschilt per zaak, vanwege onder andere het aantal mensen dat betrokken is bij het kind en de opkomst. Er bestaan meerpartijengesprekken in uiteenlopende settings die vergeleken kunnen worden met een familienetwerkberaad. Kemp (1995) onderzoekt bijvoorbeeld de manier van interactie in gezinstherapie, waarbij meerdere gezinsleden naast de therapeut aanwezig zijn. Dit is een gecompliceerde vorm van sociale interactie, in vergelijking met interactie tussen twee mensen in individuele therapie die met elkaar in gesprek gaan (Kemp, 1995). In individuele therapie kan de therapeut maar één iemand aanspreken, terwijl de therapeut van gezinstherapie het gehele gezin kan aanspreken, maar ook een subgroep of één gezinslid (Kemp, 1995). Dit is kenmerkend voor meerpartijengesprekken, omdat de spreker duidelijk moet maken wie van alle gespreksdeelnemers hij of zij precies aanspreekt (Jovanovic e.a., 2006). Deze onderzoekers leggen uit dat een spreker in een groepsdiscussie door middel van verbaal of non-verbaal gedrag kan laten zien dat hij de groep als geheel aanspreekt of dat het een geselecteerde deelnemer of een subgroep van deelnemers betreft.

In de laatste twee gevallen verwacht de spreker dat alleen een deelnemer of een subgroep op hem of haar reageert (Jovanovic e.a., 2006). In een meerpartijengesprek zoals een vergadering is het vaak nodig verbaal expliciet de geadresseerde te noemen om een specifieke deelnemer als volgende spreker te selecteren (Joosten, 1995). Als een gesprek de vorm heeft van een meerpartijengesprek, betekent dit niet automatisch dat alle deelnemers evenveel beurten krijgen of dat ze echt 'om beurten' de beurt krijgen (Houtkoop-Steenstra, 1982). Als twee deelnemers met elkaar in gesprek zijn in een dergelijk gesprek, ontstaat een dyade-in-meerpartijengesprek (Houtkoop-Steenstra, 1982). Een dergelijke dyade onderscheidt zich dan van echte dyades tussen twee mensen, doordat altijd andere deelnemers ertussen kunnen komen (Houtkoop-Steenstra, 1982).

3.3 Een vergadering voorzitten

Eerder in dit verslag is al genoemd dat in Nederland nog geen onderzoek is gedaan naar familienetwerkberaden bij Bureau Jeugdzorg. Buiten Nederland is wel onderzoek verricht naar vergelijkbare bijeenkomsten binnen de praktijk van de Kinderbescherming en de Jeugdzorg. Dit is voornamelijk gedaan aan de hand van interviews en observaties, terwijl met de resultaten van deze methodes geen inzichten mogelijk zijn in de gespreksinteractie. Voor dit gespreksanalytische onderzoek is daarom gezocht naar andere theoretische onderbouwing. Zoals in de vorige paragraaf naar voren kwam, bestaan er andere typen meerpartijengesprekken die vergelijkbaar zijn met een familienetwerkberaad. In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op de setting van een vergadering en de rol van een voorzitter.

3.3.1 De rol van de voorzitter

Een vergadering wordt over het algemeen geleid door een voorzitter. Een familienetwerkberaad bij Bureau Jeugdzorg kan worden vergeleken met een vergadering, die ook wordt geleid door een voorzitter. In dit onderzoek wordt echter gesproken van een gespreksleider. De voorzitter van een vergadering is degene die het initiatief neemt en de bespreking leidt (Schermer & Wijn, 2001). Hij of zij neemt een centrale plaats in de vergadering in door anderen het woord te verlenen (Schermer & Wijn, 2001). Huisman (2000) onderzoekt de wijze waarop besluiten in vergaderingen interactioneel tot stand komen door middel van taalgebruik. De voorzitter van een vergadering heeft volgens de onderzoekster de rol de beurtwisseling te reguleren. Hij of zij kan interveniëren in de distributie van de beurten en de spreekregels bekrachtigen en is daarom een gesprekscoördinator (Huisman, 2000). Voorzitters hebben het recht om als eerste te spreken en om te spreken na iedere volgende spreker (Huisman, 2000). Deze coördinerende rol in de beurtwisseling kunnen voorzitters verschillend vormgeven, door bijvoorbeeld de volgorde bij te houden van mensen die iets willen zeggen en de

beurten in die volgorde distribueren of door deelnemers als volgende spreker aan te wijzen (Huisman, 2000).

De voorzitter kan de gespreksorganisatie formeler maken door de beurtwisseling te leiden of het gesprek juist informeler maken door dat minder te doen (Huisman, 2000). Volgens Joosten (1995) is de voorzitter van een formele vergadering de enige persoon in de vergadering die het recht heeft om de beurten te verdelen. Vergaderingen met veel deelnemers zijn vaak formeler van aard. De voorzitter zal dan meer op de voorgrond treden om de communicatie te regelen en de spreektijd van de deelnemers te verdelen (Schermer & Wijn, 2001). In informele vergaderingen verdeelt de voorzitter de beurten alleen op bepaalde momenten, zoals wanneer een nieuw agendapunt wordt aangekondigd en de vergadering wordt geopend of gesloten (Joosten, 1995). Volgens Joosten (1995) selecteren veel deelnemers zichzelf als volgende spreker in een dergelijke vergadering, zonder dat de voorzitter hun eerst een beurt geeft. Deelnemers kunnen ook zelf de volgende spreker selecteren in plaats van dat de voorzitter dit doet (Huisman, 2000). Dit brengt ook een meer informele setting met zich mee. Houtkoop-Steenstra (1982) maakt ook een verschil tussen meer formele en minder formele gespreksituaties. Zij onderzoekt de interactie in verschillende forumdiscussies, die net als een familienetwerkberaad worden geleid door een gespreksleider en waar meerdere deelnemers bij aanwezig zijn. Zij concludeert dat deelnemers zelf een formele of informele gesprekssituatie creëren en dat forumdiscussies, waar deelnemers elkaar nauwelijks kennen en de onderwerpen zakelijk van aard zijn, vaker formeel van aard zijn.

3.3.2 De organisatie van beurttoewijzing

Mazeland (2003) gaat in op het onderwerp 'beurttoewijzing', als onderdeel van het beurtwisselingsmodel dat Sacks, Schegloff en Jefferson (1974) voor informele gesprekken hebben ontwikkeld. De basis van dit beurtwisselingsmodel bestaat uit twee modules: de 'beurtopbouwcomponent' en de 'beurttoewijzingscomponent'. Met behulp van de eerste component kunnen gespreksdeelnemers bepalen wáár de beurt gewisseld kan worden. In dit onderzoek wordt alleen ingegaan op de tweede component, omdat de GL van een familienetwerkberaad door middel van beurttoewijzingen beurten kan verdelen. De beurttoewijzingscomponent is in informele situaties onder te brengen in twee groepen:

1. Technieken waarmee de huidige spreker een volgende kiest.
2. Technieken waarmee de volgende spreker zichzelf selecteert.

Een huidige spreker kan een volgende spreker kiezen door bijvoorbeeld een vraag aan iemand te stellen of diens naam te noemen. Een gespreksdeelnemer kan echter een volgende beurt beginnen, zonder dat hij of zij door een huidige spreker is geselecteerd als volgende spreker. Terwijl deze technieken in dit model alleen gelden voor een informele setting, wordt in dit onderzoek er van

uitgegaan dat deze ook kunnen worden gebruikt in de institutionele setting van een familienetwerkberaad. In een dergelijke setting komen echter complexere varianten van beurttoewijzing voor. In dit onderzoek wordt voornamelijk op de eerst genoemde technieken ingegaan, waarmee de GL als huidige spreker een lid van het gezinsnetwerk of een professional als volgende spreker kiest om te participeren in een familienetwerkberaad. Het beurtwisselingsysteem in een meerpartijengesprek coördineert in principe de participatie en de beschikbaarheid van de deelnemers. De situationele identiteiten van de deelnemers worden in dit beurtwisselingsmodel niet meegenomen, terwijl deze in institutionele settings wel van belang zijn voor de beschrijving van de organisatie van de beurtwisseling, aldus Mazeland (2003).

Joosten (1995) onderzoekt conversationale regels die deelnemers in vergaderingen hanteren met betrekking tot het toewijzen en nemen van beurten, in het bijzonder hoe beurten door sprekers worden toegewezen, zowel van de voorzitter als andere aanwezigen. Een spreker noemt in zijn vraag bijvoorbeeld expliciet de naam van de geadresseerde om zo een beurt toe te wijzen. De onderzoeker concludeert dat wanneer een spreker iemand aanspreekt met een persoonsdeiktische deelnemeraanduiding zoals 'jij', niet altijd duidelijk is wie van alle deelnemers wordt aangesproken. Dit vergt daarom aanvulling met non-verbale signalen. Een andere manier om een beurt toe te wijzen is te reageren op een eerdere bijdrage van een vorige spreker, in de vorm van bijvoorbeeld een bevestigingsvraag. Een voorzitter kan ook de 'gespreksronde' als vorm van beurttoewijzing gebruiken, waarbij deelnemers na elkaar de beurt kunnen nemen of toegewezen kunnen krijgen. Bij een dergelijke ronde worden beurten tevoren verdeeld. De onderzoeker beschrijft dat deelnemers achtereenvolgens nadat de voorzitter hen een beurt heeft toegewezen, ieder hun zegje kunnen doen met betrekking tot het onderwerp. In principe krijgt een spreker dan het beurtrecht van de voorzitter toegewezen tot het moment dat de spreker de beurt op eigen initiatief beëindigt, de voorzitter er iets tegen inbrengt en/of de voorzitter de beurt aan de volgende spreker toewijst. Er is tijdens een dergelijke gespreksronde een preallocatie van beurten, omdat de beurtwisseling voorspelbaar is. Wanneer de voorzitter de beurt toewijst aan alle leden van de vergadering tegelijkertijd, kunnen zij zichzelf als volgende spreker selecteren. Het risico voor 'overlap' is groot op deze momenten, aangezien meerdere sprekers zich tegelijkertijd kunnen selecteren, aldus Joosten (1995).

3.3.3 Ingrijpen van de voorzitter

Iemand die tijdens een vergadering zonder toestemming van de voorzitter het woord voert, kan door de voorzitter worden 'afgehamerd' (Schermer & Wijn, 2001). Schermer & Wijn (2001) leggen uit dat een voorzitter de rode lijn in de discussie moet vasthouden om het onderwerp, het doel en de tijd van de vergadering te bewaken. Wanneer leden van de vergadering afdwalen van het onderwerp, kan de voorzitter eerst vriendelijk vragen terug te gaan naar dit onderwerp. Als iemand niet reageert

op dit verzoek van de voorzitter, kan de voorzitter met behulp van zijn voorzittershamer de spreker het verder spreken beletten door af te hameren en diens opmerkingen 'buiten de orde' verklaren, aldus Schermer & Wijn (2001). Houtkoop-Steenstra (1982) gaat in op gespreksdeelnemers in forumdiscussies die zichzelf plotseling kunnen selecteren als volgende spreker. Zij lijken door middel van verzoeken aan te geven dat ze zich ervan bewust zijn dat ze inbreuk maken op de geldende procedure, zoals "mag ik even wat vragen?". Bij een dergelijke 'beurtaankondiging' kan de voorzitter ervoor kiezen deze gespreksdeelnemer te laten spreken of de beurt niet toe te staan. Volgens Schermer & Wijn (2001) hebben afdwalingen en uitweidingen wel een sociale functie, omdat iemand zijn ei kwijt kan. Wanneer de voorzitter iemand afkapt, moet daarom de zakelijke voortgang van de bijeenkomst worden afgewogen tegen de behoefte van de deelnemers om hun verhaal te kunnen doen. Je kunt meestal wel op enige tegenstand van deelnemers rekenen, als je als voorzitter ingrijpt. Al te uitvoerige sprekers kunnen worden afgeremd door geen aandacht aan hen te besteden.

4. Onderzoeksopzet

4.1 Vraagstelling

Dit onderzoek richt zich op de rol van gespreksleiders in familienetwerkberaden bij Bureau Jeugdzorg. Het doel van een familienetwerkberaad in het kader van SofS is te komen tot een veiligheidsplan voor het kind. De GL heeft een vooraanstaande rol in het familienetwerkberaad en daarom is het van belang die rol te onderzoeken. In hoofdstuk 2 is naar voren gekomen dat de GL tijdens een familienetwerkberaad alle gespreksdeelnemers een bijdrage wil laten leveren aan het veiligheidsplan, zodat alle zorgen en krachten helder uiteen worden gezet. Het is dan van belang dat zij participeren in het gesprek om samen dit doel te bereiken. Uit de literatuur is naar voren gekomen dat de participatie van deelnemers aan een vergadering wordt gecoördineerd door middel van toewijzing en afname van beurten. De vraag is hoe gespreksleiders dit bewerkstelligen in een familienetwerkberaad bij Bureau Jeugdzorg. De vraag die in dit onderzoek centraal staat, luidt:

'Hoe coördineert de gespreksleider de participatie van de gespreksdeelnemers van een familienetwerkberaad bij Bureau Jeugdzorg?'

Uit de literatuur is naar voren gekomen dat een voorzitter van een vergadering iemand de beurt kan toewijzen door bijvoorbeeld een specifieke vraag aan diegene te richten, expliciet de naam te noemen of de gespreksronde te gebruiken waarin deelnemers omstebeurt de beurt krijgen. In het datamateriaal kan aan de hand van deze typen beurttoewijzingen worden onderzocht hoe de GL van een familienetwerkberaad beurten toewijst aan de gespreksdeelnemers. In de oriënterende fase van

dit onderzoek is al opgevallen dat op meer uiteenlopende manieren beurten aan deelnemers van een familienetwerkberaad worden toegewezen. De eerste deelvraag is dan:

Deelvraag 1: 'Hoe wijst de gespreksleider beurten toe aan de gespreksdeelnemers?'

Ook is uit de literatuur naar voren gekomen dat een deelnemer kan worden afgehamerd door de voorzitter in een vergadering, wanneer diegene afdwaalt of zichzelf plotseling als volgende spreker selecteert. Door middel van een hamer kan de voorzitter ingrijpen in de beurt van deze spreker. De GL van een familienetwerkberaad heeft geen hamer, maar kan wel door middel van verbale of non-verbale uitingen ingrijpen in de beurt van een gespreksdeelnemer en daarmee zijn of haar beurt afnemen. In de oriënterende onderzoeksfase viel al op dat de GL soms op een dergelijke manier moet ingrijpen in de participatie van deelnemers. In het datamateriaal wordt onderzocht op welke manier de GL dit in een familienetwerkberaad doet, door middel van de volgende deelvraag:

Deelvraag 2: 'Hoe neemt de gespreksleider beurten van sprekers af?'

In de paragrafen 2.2 en 2.4.3 is ingegaan op de verschillen tussen gespreksdeelnemers waarmee een GL van een familienetwerkberaad te maken heeft. Leden van het gezinsnetwerk hebben een andere rol binnen het beraad dan professionals, omdat zij dichterbij het gezin staan en daardoor meer kunnen betekenen in het veiligheidsplan voor het kind. Daarnaast zijn de ouders eindverantwoordelijk. Uit de literatuur is naar voren gekomen dat wanneer een voorzitter van een vergadering iemand onderbreekt, de kans bestaat dat één of meerdere deelnemers hier negatief op reageren. Wanneer de voorzitter op een dergelijke manier ingrijpt, weegt hij of zij de zakelijke voortgang van de vergadering af tegen de behoefte van de gespreksdeelnemers om hun verhaal te kunnen doen. In de literatuur is ook beschreven dat al te uitvoerige sprekers in een vergadering kunnen worden afgeremd, door geen enkele aandacht aan hen te besteden. Uit een eerste analyse van de transcripten van de familienetwerkberaden blijken leden van het gezinsnetwerk zich vaak te selecteren als volgende spreker. Vanuit deze bevinding wordt verwacht dat de GL op een andere manier beurten van leden van het gezinsnetwerk en beurten van professionals afneemt. Dit resulteert in de derde en laatste deelvraag:

Deelvraag 3: 'Zijn er verschillen in manieren van beurtafname van de GL tussen leden van het gezinsnetwerk en de professionals?'

4.2 Dataset

Ik baseer mijn onderzoek op acht video-opnames die zowel door mij als andere onderzoekers zijn verzameld bij het AMK en Bureau Jeugdzorg in Zeeland. Dit zijn vier opnames van eerste familienetwerkberaden en vier opnames van vervolggeraden, waarvan de vervolggeraden tweede of derde gesprekken met een netwerk zijn. In totaal zijn dit gesprekken met zeven verschillende netwerken. De aanleidingen van de beraden zijn erg uiteenlopend, zoals vermoedens van seksueel misbruik, overmatig drankgebruik van ouders, zorgen over de thuissituatie, kinderen met beperkingen en schoolverzuim. Er wordt in dit onderzoek overigens geen rekening gehouden met mogelijke verschillen tussen een eerste beraad en een vervolggeraad. Deze verschillen zouden echter wel van invloed kunnen zijn op de interactie tijdens een beraad, omdat de (meeste) gespreksdeelnemers elkaar al kennen tijdens een vervolggeraad door eerdere beraden te hebben bijgewoond. Ook kan een vervolggeraad een andere invulling hebben vanwege bijvoorbeeld al eerder gemaakte veiligheidsafspraken die worden geëvalueerd, dat ook gevolgen kan hebben voor het gespreksverloop. Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om deze verschillen mee te nemen in de analyse. In tabel 1 is een overzicht weergegeven van het onderzoeksmateriaal:

Tabel 1. Overzicht onderzoeksmateriaal

Beraad	Type beraad	Datum	Duur (in minuten)	Aantal professionals (Incl. GL, AMK & BJZ)	Aantal Netwerkliden (Incl. ouders)	Totaal aantal Gespreks- deelnemers
A	3 ^e Vervolggeraad	10-09-2009	+/- 68	3	7	10
B	2 ^e Vervolggeraad	02-10-2009	+/- 120	5	3 (excl. kind)	8
C	1 ^e Familieberaad	08-10-2009	+/- 118	7	1	8
D	1 ^e Familieberaad	22-09-2009	+/- 120	4	6	10
D (2)	2 ^e Vervolggeraad	09-12-2009	+/- 95	4	5	9
E	1 ^e Familieberaad	27-11-2009	+/- 81	7	2 (excl. kind)	9
F	2 ^e Vervolggeraad	29-01-2010	+/- 84	6	3 (incl. 2 kinderen)	9
Z	1 ^e Familieberaad	04-11-2009	+/- 140	7	6	13

De acht bijeenkomsten worden geleid door in totaal drie verschillende gespreksleiders. Vervolggeraad A wordt geleid door een vrouwelijke GL, de beraden B, D, D (2) en E door een andere vrouwelijke GL en de beraden C, F en Z door een mannelijke GL. De acht verschillende beraden hebben plaatsgevonden in een periode van vijf maanden, tussen begin september 2009 en eind januari 2010. In het overzicht van het onderzoeksmateriaal is te zien welk beraad een eerste of een vervolggeraad is, wat ongeveer de tijdsduur is van de video-opname, het aantal aanwezige professionals tegenover het aantal leden van het gezinsnetwerk en het totaal aantal gespreksdeelnemers, inclusief de GL. De transcribent die nauwelijks tot niet participeert, is niet meegerekend. De kinderen die aanwezig waren bij beraad B en E zijn ook niet bij het totaal aantal

gespreksdeelnemers opgeteld, omdat deze te jong waren om te participeren in het gesprek. De twee (tiener)kinderen uit beraad F participeerden wel actief in de bijeenkomst en zijn daarom bij het totaal aantal gespreksdeelnemers opgenomen. Gedurende een aantal beraden arriveren gespreksdeelnemers later en vertrekken gespreksdeelnemers vroegtijdig, maar deze zijn wel meegenomen in het totaal aantal gespreksdeelnemers.

De videocamera is tijdens elk familienetwerkberaad gericht op de GL. Om de videodata te kunnen analyseren, zijn alle gesprekken getranscribeerd aan de hand van de gedetailleerde conversatieanalytische transcriptieconventies die ontwikkeld zijn door Gail Jefferson en beschreven door Mazeland (2003).⁶ De transcriptieconventies zijn echter niet allemaal en niet consequent toegepast in alle acht transcripten. Een voorbeeld hiervan is de stiltes tussen en binnen beurten, die op verschillende manieren zijn genoteerd: op een nieuwe regel of op de regel van die beurt zelf en wel of geen tijdsduurvermelding ('(2.0)' of '((Stilte))'). Ook zijn niet alle non-verbale uitingen van de GL genoteerd, doordat de GL niet continu in beeld was en niet alle non-verbale uitingen consequent zijn genoteerd. De oorzaak hiervan is dat verschillende onderzoekers de transcripten hebben gemaakt. Het bleek in eerste instantie ook niet nodig om alle transcriptieregels toe te passen, omdat zij niet allemaal even relevant zijn voor elke analyse. De focus van het onderzoek is pas gekozen nadat al het materiaal was verzameld en getranscribeerd. Er zou kunnen worden gezegd (zie Mazeland, 2003) dat door geen zorgvuldige transcriptie, geen onderzoek mogelijk is naar de organisatie van beurtwisseling. Wooffitt (2005) benoemt hier ook dat volledige transcripties details bevatten die interactioneel significant zouden kunnen zijn. Er is echter zoveel mogelijk geprobeerd dit geen nadelige gevolgen te laten hebben voor de analyse door specifieke fragmenten terug te kijken en te werken met de data die beschikbaar is.

4.3 Dataverzameling

Vanaf september 2009 heb ik familienetwerkberaden bij BJZ bijgewoond en een aantal video-opnames gemaakt. Uiteindelijk ben ik aanwezig geweest bij de beraden A, B en C uit het datamateriaal. Voordat familienetwerkberaad A begon, vertelde de GL mij kort waar de zaak over ging. Zo was ik enigszins op de hoogte van wat ik kon verwachten en was het gesprek beter te volgen. Ik zat aan tafel tussen alle gespreksdeelnemers en de camera stond voor mij op tafel. Beïnvloeding van mijn aanwezigheid is tijdens het familienetwerkberaad zo veel mogelijk beperkt, voor een zo natuurlijk mogelijk verloop van het gesprek. Nadat de GL zichzelf introduceerde onder alle aanwezige gespreksdeelnemers, kreeg ik de gelegenheid om mij voor te stellen en toestemming te vragen voor video-opname voor dit onderzoek. De gespreksdeelnemers wilden zelf liever niet in

⁶ Zie Appendix A Toegepaste transcriptieconventies

beeld komen en vroegen ook meerdere malen expliciet of zij allemaal anoniem zouden blijven. Doordat de videocamera daarom alleen op de GL is gericht, is eigenlijk meer sprake van een audio-opname van het gesprek. De focus van dit onderzoek ligt echter op de rol van de gespreksleider, waardoor dit geen beperkende factor is. Naast het moment dat ik tijdens mijn introductie in beraad A aan het woord was, was er nog een aantal korte momenten waarop ik participeerde in het gesprek. Gedurende het beraad maakte ik ook aantekeningen, voor het geval de opname zou mislukken.

Mijn aanwezigheid bij de familienetwerkberaden B en C is op een vergelijkbare manier verlopen. Ik heb geprobeerd in nog mindere mate de beraden te beïnvloeden, door in een hoek van de ruimte te zitten in plaats van aan tafel met alle gespreksdeelnemers. Na een introductie van mijzelf participeerde ik niet in het gesprek en was de camera voor alle gespreksdeelnemers minder in beeld. Alle gespreksdeelnemers van beraad B gaan halverwege de bijeenkomst rondom de tekeningen staan die het kind heeft gemaakt. Omdat ik naast de tekeningen zit, ben ik tijdens dit gedeelte meer onderdeel van het gezelschap. Toch is geprobeerd mij zoveel mogelijk afzijdig te houden en oogcontact te vermijden. Ik ben naast deze drie familienetwerkberaden ook bij een vierde beraad aanwezig geweest. Hier heb ik niet van alle gespreksdeelnemers toestemming gekregen voor een video-opname. Ik ben hier wel bij aanwezig gebleven om aantekeningen te maken. Deze aantekeningen zijn echter voor dit gespreksanalytisch onderzoek niet bruikbaar, dus deze zijn niet meegenomen in het datamateriaal. Bij de andere vijf familienetwerkberaden uit het datamateriaal ben ik zelf niet aanwezig geweest. Ik kan dus ook weinig zeggen over de manier waarop de onderzoekers hier hebben gehandeld. Wel is in deze transcripten te zien dat tijdens de beraden D, Z en E en vervolgberaad D de onderzoekers aan de tafel zaten met alle gespreksdeelnemers, terwijl tijdens beraad F geen onderzoeker aanwezig was en daarom de BJZ-medewerkers zelf de camera hebben aangezet.

Er is een aantal punten met betrekking tot de wijze van dataverzameling van belang om te noemen. Een aantal familienetwerkberaden is met een eenvoudige handycam opgenomen. Dit heeft ertoe geleid dat de geluidskwaliteit niet erg hoog is. Ook is niet altijd alles even goed te verstaan. Meerdere gespreksdeelnemers onderbreken elkaar en praten door elkaar heen, hebben moeilijke accenten of tonen emoties. Ook is soms sprake van storende achtergrondgeluiden. Daarnaast zijn de video-opnames niet altijd goed gegaan. Van de beraden E en Z is het laatste uur niet opgenomen, van beraad D het eerste uur en halverwege beraad C mist ongeveer een halve minuut. Dit had te maken met technische problemen, zoals een lege accu van de camera of een vol videobandje.

Er zijn geen criteria gesteld bij het opnemen van de beraden, om te bepalen of de (gehele) opname bruikbaar was. Voor dit onderzoek zijn in principe alle familienetwerkberaden waardevol, omdat deze voor de eerste keer worden opgenomen bij het AMK en Bureau Jeugdzorg in Zeeland. Er kan dus worden gezegd dat in dit onderzoek is gewerkt met een 'open' onderzoeksontwerp

(Huisman, 2000), omdat deze video-opnames als oriënterend materiaal dienden. Na het datamateriaal intensief te hebben bekeken, was meer begrip mogelijk van wat er precies gebeurt tijdens een familienetwerkberaad om een onderzoeksvraag te bepalen.

4.4 Methode

4.4.1 Conversatie- en discoursanalyse

In eerste instantie is in dit onderzoek gekozen voor een conversatieanalytische benadering (CA), omdat wordt gekeken naar beurtwisselingen in een gesprek dat als model afkomstig is van CA. Met deze benadering is gespreksanalytisch onderzoek mogelijk naar hoe de GL de participatie van de gespreksdeelnemers coördineert door middel van beurttoewijzing en beurtafname tijdens een familienetwerkberaad. Bij een CA-benadering staan opeenvolgende uitingen als sequenties centraal. Er wordt gekeken naar een uiting als reactie op de uiting die hieraan vooraf ging, en hoe deze verwachtingen creëert voor de volgende uiting (Hall & Slembrouck, 2001). Contextuele relevantie wordt beperkt tot wat beschikbaar is in de sequentiële dynamieken van interactie, alles wat buiten het transcript beschikbaar is wordt genegeerd (Hall & Slembrouck, 2001). In onderzoek naar gesprekken bij Jeugdzorg en de Kinderbescherming wordt echter vaak een (meer) discoursanalytische benadering (DA) gebruikt. Hall & Slembrouck (2001) beschrijven de DA-benadering als: *“One answer to the question ‘what counts as explanatory context’ is to see interactions as exemplifying and accumulatively contributing to particular macro social and/or cultural conditions and tendencies”*. In DA werkt de context vaak als een verklarende factor van een bepaalde uiting. De onderzoekers zeggen hier vrij vertaald dat van een verklarende context kan worden gesproken, als interacties worden gezien als een verklaring en opeenstapeling van bepaalde sociale en/of culturele voorwaarden en tendensen die daaraan bijdragen.

In dit onderzoek is het niet mogelijk om de gehele context van een familienetwerkberaad weg te laten. Zoals in hoofdstuk 3 al naar voren kwam, worden de situationele identiteiten van de gespreksdeelnemers niet meegenomen in het beurtwisselingsmodel. Mazeland (2003) noemt dat dit in institutionele settings echter wel van belang is voor de beschrijving van de organisatie van beurtwisseling. Het is nodig om tijdens gespreksanalyse enig begrip te hebben van de geschiedenis van de gespreksdeelnemers (Wooffitt, 2005). Het is volgens Wooffitt (2005) aannemelijk dat deze geschiedenissen aaneenhechten en de manier waarop mensen met elkaar praten beïnvloedt. Denk dan aan factoren, zoals hun geschiedenis, hun relatie met elkaar, hun persoonlijkheid, het onderwerp van hun gesprek of de context waarin ze met elkaar praten. Binnen de CA is het niet de bedoeling dat op deze manier rekening wordt gehouden met de context tijdens het analyseren van interactie. Er kan met DA nog verder gekeken worden dan alleen naar het design van uitingen en deze uitingen binnen de beurtorganisatie, zoals met CA wordt gedaan (Wooffitt, 2005). In dit onderzoek wordt CA

daarom meer als een onderdeel van DA gezien. Hierdoor kunnen de verschillende invalshoeken met elkaar gecombineerd worden en kan meer worden gezegd over de manier waarop de GL de participatie van de gespreksdeelnemers door middel van beurtverdeling coördineert, binnen de relevante context van een familienetwerkberaad bij BJZ.

4.4.2 Typen beurttoewijzingen en beurtafnames

In de beginfase van dit onderzoek ben ik op een oriënterende manier te werk gegaan. Tijdens de analysefase kwam pas meer naar voren welke interessante communicatieve verschijnselen zich voordoen tijdens familienetwerkberaden bij BJZ. Opvallende uitingen van zowel de GL als andere gespreksdeelnemers, die in eerste instantie interessant leken te zijn voor de voortgang van het gesprek, werden gemarkeerd in de transcripten. Uit elk transcript kwamen vergelijkbare uitingen naar voren, maar ook uiteenlopende. Toen is bepaald het onderzoek te richten op de GL in het bijzonder, heb ik opvallende uitingen van de GL in een 'open' analyse met elkaar vergeleken. Vanuit deze vergelijking kon ik clusters maken van uitingen die overeenkomsten met elkaar hadden. Op deze manier is een eigen categorisering gemaakt van type uitingen van de GL waarmee beurten worden toegewezen of afgenomen om de participatie van gespreksdeelnemers te coördineren. Deze categorieën zijn na een analyse van elk volgend transcript telkens aangepast door middel van toevoegingen of veranderingen. Uiteindelijk zijn de gevonden uitingen in alle acht transcripten met een herkenbare kleur gemarkeerd. Deze categorisering van typen beurttoewijzingen en beurtafnames bevat dus alleen uitingen van de GL, waarmee een volgende nieuwe spreker de beurt krijgt of waarmee de beurt van een spreker wordt beëindigd. Uitingen van de GL binnen een beurtsessie met eenzelfde deelnemer zijn bijvoorbeeld niet meegenomen.

Uit het datamateriaal is naar voren gekomen dat de hoofdcategorieën beurttoewijzing (1) en beurtafname (2) kunnen worden onderverdeeld in een aantal subcategorieën. De subcategorieën van beurttoewijzing kunnen nogmaals worden onderverdeeld in verschillende type uitingen. Deze eerste resultaten van de analyse van uitingen van de GL zijn hieronder te zien:

1. Beurttoewijzing:

'direct' (1.1), 'indirect' (1.2) en 'non-verbaal' (1.3)

1.1: *'directe beurttoewijzing', 'directe beurttoewijzing als vraagstelling', 'directe beurttoewijzing als vraagstelling n.a.v. vorige spreker' en 'directe beurttoewijzing aan vorige spreker die zichzelf heeft geselecteerd'*

1.2: *'indirecte beurttoewijzing', 'indirecte beurttoewijzing als vraagstelling' en 'indirecte beurttoewijzing aan vorige spreker die zichzelf heeft geselecteerd'*

1.3: *'kijken', 'wijzen', 'lopen', 'knikken'*

2. Beurtafname:

'direct' (2.1), 'indirect' (2.2) en 'non-verbaal' (2.3)

In uitingen die de GL gebruikt om één of meerdere gespreksdeelnemers direct de beurt toe te wijzen, worden zij direct aangesproken om te participeren in het gesprek. Dit kan door middel van de naam expliciet te noemen. Ook kan de persoonsdeiktische deelnemeraanduiding 'je', 'jij', 'u' of 'jullie' worden gebruikt of de rol van de deelnemer in het gesprek, zoals 'moeder' of 'school'. Een directe beurttoewijzing heeft een directe vorm waarbij wordt verondersteld dat de geadresseerde er uit kan opmaken wat de GL van hem of haar verwacht als volgende spreker en daardoor direct kan reageren. Een dergelijke directe beurttoewijzing kan ook in de vorm van een directe vraag of een directe vraag naar aanleiding van een vorige spreker worden gedaan, zoals: *"hoe zie jij dat?"* (Z, p.19). De GL nodigt hiermee een gespreksdeelnemer uit om te reageren op iets dat eerder door een vorige spreker is gezegd. Een laatste manier waarmee direct de beurt wordt toegewezen, is expliciet toe te laten dat een vorige spreker die zichzelf heeft geselecteerd daadwerkelijk de beurt krijgt van de GL.

In uitingen waar één of meerdere gespreksdeelnemers indirect een beurt krijgen toegewezen, wordt een gespreksdeelnemer op een indirecte in plaats van een directe manier aangesproken. De naam of rol van de geadresseerde kan wel expliciet genoemd worden, zoals gebeurt in de uiting: *"ik kijk even naar school"* (F, p.4). Toch heeft deze uiting een indirecte vorm en wordt verondersteld dat het niet zeker is of de geadresseerde eruit kan opmaken wat de GL van hem of haar verwacht als volgende spreker. Directe reactie is daardoor niet gegarandeerd. Dit geldt ook voor indirecte beurttoewijzingen in de vorm van een vraagstelling, die gericht zijn aan één of meerdere gespreksdeelnemers. Uit de context van het gesprek of uit voorgaande uitingen kan vaak worden afgeleid of de GL een subgroep of de hele groep op een indirecte manier aanspreekt. Met non-verbale uitingen krijgt een gespreksdeelnemer de beurt toegewezen, door bijvoorbeeld naar hem of haar te kijken of te wijzen.

De GL kan een beurt aan een gespreksdeelnemer toewijzen, maar kan deze ook afnemen. Het komt bijvoorbeeld voor dat iemand de beurt heeft en iemand anders er doorheen gaat praten. De GL kan dan direct diegene onderbreken met een uiting, zoals: *"sshht even ()"* (B, p.53). Beurtafname kan ook meer indirect gebeuren. De GL geeft dan niet expliciet aan dat iemand bijvoorbeeld stil moet zijn, maar geeft op een indirecte manier aan dat hij of zij iets anders verwacht van de geadresseerde dan de volgende spreker te zijn. De verschillende categorieën kunnen elkaar ook overlappen wanneer bijvoorbeeld de GL met een uiting de beurt van een gespreksdeelnemer afneemt en tegelijkertijd aan een ander de beurt toewijst.

5. Analyse

Naar aanleiding van de acht transcripten van de familienetwerkberaden van BIZ uit het datamateriaal te hebben geanalyseerd, worden nu de belangrijkste resultaten besproken waarmee de GL de

participatie van de gespreksdeelnemers coördineert. Eerst wordt door middel van uiteenlopende voorbeelden ingegaan op de verschillende manieren waarmee de GL beurten toewijst aan de gespreksdeelnemers van een familienetwerkberaad. Vervolgens worden de verschillende manieren van beurtafname die de GL toepast op dezelfde manier uiteen gezet.

5.1 Beurttoewijzing

Uit het datamateriaal is naar voren gekomen dat de GL op uiteenlopende manieren de beurt toewijst aan één of meerdere gespreksdeelnemers gedurende een familienetwerkberaad. Dit gebeurt op verschillende directe, indirecte en/of non-verbale manieren.

5.1.1 Directe beurttoewijzing

Gedurende alle acht familienetwerkberaden uit het datamateriaal worden verschillende gespreksdeelnemers door de GL op een directe manier aangesproken om hun een beurt toe te wijzen. Een voorbeeld is: *“(...) en dan wil ik jou eerst het woord geven”* (A, p.3). Hier krijgt een professional op een directe manier als eerst volgende spreker de beurt toegewezen van de GL. Zij wordt aangesproken met de persoonsdeiktische deelnemeraanduiding ‘jou’. In deze verbale uiting ondersteunt de GL de toewijzing door middel van non-verbale communicatie: de GL kijkt naar haar en maakt een handgebaar richting haar. De professional neemt naar aanleiding van deze directe uitnodiging de beurt en geeft antwoord op de vraag van de GL die vooraf ging aan deze beurttoewijzing. Het woordje ‘eerst’ geeft indirect aan dat de andere aanwezigen de beurt krijgen van de GL, nadat de professional aan het woord is geweest. De andere gespreksdeelnemers krijgen dus tegelijkertijd op een indirecte manier de beurt voor verderop in het gesprek toegewezen en van hun lijkt te worden verwacht niet eerder te participeren. Een ander voorbeeld van een directe beurttoewijzing is: *“[Maaïke] jij wou wat zeggen toen toen”* (B, p.9). Hier wordt een lid van het gezinsnetwerk door de GL expliciet door middel van haar naam aangesproken en is ook directe participatie mogelijk. De GL merkt op dat zij voorafgaande aan deze uiting iets probeert te vertellen, maar ze komt er niet doorheen doordat moeder zich telkens als volgende spreker selecteert. Met deze uiting geeft de GL alleen haar nu de ruimte om te participeren.

Een voorbeeld van een directe beurttoewijzing van de GL waarin alléén expliciet de naam van een professional als volgende spreker wordt genoemd, is: *“[Kia]”* (C, p.32). Een volgende spreker kan ook alleen expliciet worden aangesproken op zijn of haar rol in het gesprek, zoals: *“moeders”* (D, p.6). Nog een optie is dat zowel de rol als de naam expliciet worden genoemd om aan diegene de beurt toe te wijzen: *“dokter [Visser]”* (E, p.11). Bij het laatste voorbeeld is in het transcript genoteerd dat de GL naar deze professional kijkt als non-verbale aanvulling op de verbale beurttoewijzing. Bij de andere voorbeelden is dit onduidelijk. Deze drie voorbeelden van uitingen van de GL worden

gecategoriseerd als een directe manier van beurttoewijzing, terwijl in eerste instantie misschien niet meteen duidelijk is wat de GL van deze gespreksdeelnemers wil weten of horen. In deze uitingen is de inhoud losgekoppeld van de persoon: de GL heeft aan het begin van de gespreksfases waar deze uitingen in voorkomen al uitgelegd wat hij of zij van elke gespreksdeelnemer wil weten. De gespreksdeelnemers zijn daarom al op de hoogte van dat de GL elke deelnemer omstebeurt aan het woord laat om dezelfde vraag te beantwoorden. Ook gaat de GL in deze gespreksfases alle gespreksdeelnemers in een rondje af op de manier hoe ze naast elkaar zitten, waardoor ze telkens al kunnen weten na wie ze de beurt krijgen toegewezen. Zo kunnen de geadresseerden direct de beurt nemen en antwoord geven op de vraag van de GL, terwijl alleen expliciet hun naam wordt genoemd. Opvallend is eenzelfde directe manier van beurttoewijzing van de GL aan iemand van het gezinsnetwerk: *“opa [achternaam: vaderskant]”* (A, p.27). Op deze directe uitnodiging wordt echter niet meteen gereageerd. Hij reageert namelijk met de vraag: *“wat wilt u van mij weten?”*. De GL herhaalt haar vraag terwijl zij deze vraag aan het begin van de huidige gespreksfase al aan iedereen had gesteld. Een open uitnodiging zoals: *“deel het met heel de groep”* (E, p.18) is ook een directe beurttoewijzing. De geadresseerde professional wordt niet expliciet genoemd, maar kan wel direct reageren zoals te zien is in het transcript. De GL heeft al een introductie gegeven van wat zij wil bespreken in deze gespreksfase, waardoor voor de geadresseerde de verwachting van de GL duidelijk lijkt te zijn. Overigens valt op dat een BJZ-medewerker in plaats van de GL een directe beurt toewijst aan een gespreksdeelnemer: *“(…) je kan misschien het beste zelf vertellen [Joke] (...)”* (B, p.36).

De GL geeft in twee verschillende beraden expliciet aan dat een gespreksdeelnemer altijd nog wat mag zeggen verderop in het gesprek als hij of zij dat wil. Hierdoor krijgt iemand eigenlijk de beurt toegewezen om gedurende het hele familienetwerkberaad vrij te participeren, door zichzelf te selecteren als volgende spreker. Een voorbeeld hiervan (A, p.19) is als de GL nog een laatste vraag stelt aan vader voordat zij een andere gespreksdeelnemer het woord geeft. Vader geeft aan geen antwoord te kunnen geven op haar vraag. De GL zegt dan: *“als je iets te binnenschiet, dan mag je het gewoon zeggen”*. Aan de reactie van vader voegt de GL nog toe: *“(…) ik bedoel meer dadelijk als je nog wat te binnenschiet (...)”*. Verderop in het gesprek selecteert hij zichzelf dan ook als volgende spreker, wanneer hij reageert op zijn eigen vader (p.24). Eenzelfde soort open uitnodiging tot participatie van de GL is in dit beraad eerder gebruikt, wanneer de beurtsessie met de dokter wordt afgerond: *“je kan altijd nog ergens op terug komen als je ()”* (A, p.9). Zij reageert met *“ja”*, waarop de GL nog zegt: *“dan kan het altijd nog (...)”*. Ook de dokter selecteert zichzelf verderop in het gesprek plotseling als volgende spreker (o.a. p.12 & p.17). Een derde en laatste vergelijkbaar voorbeeld (C, p.19) is als de moeder, naar aanleiding van een vraag van de GL, aangeeft dat ze niets meer hoeft te bespreken. De GL reageert hier dan op met: *“mag altijd als er nog iets is dat je zegt”*. Moeder onderbreekt de GL halverwege deze uiting en kaart nog iets aan.

Er zijn dus verschillende manieren waarmee de GL verbaal op een directe manier de beurt toewijst aan de gespreksdeelnemers. Dit gebeurt soms in combinatie met non-verbale uitingen. Een beurttoewijzing aan één deelnemer heeft consequenties voor de andere deelnemers: van hun wordt (nog) niet verwacht te participeren en er kan indirect al een beurt worden toegewezen aan hen voor na de eerst volgende spreker. De ene keer benoemt de GL in de beurttoewijzende uiting wat hij of zij van de geadresseerde(n) wil weten, de andere keer heeft de GL dit al eerder in het gesprek gedaan. In het laatste geval gebruikt de GL, net als een voorzitter van een vergadering, eigenlijk meer de 'gespreksronde' om beurten toe te wijzen. De deelnemers krijgen dan na elkaar de beurt toegewezen om op hetzelfde te reageren. In de besproken voorbeelden komt echter naar voren dat een geadresseerde niet meteen kan reageren op een dergelijke beurttoewijzing. De GL heeft nog meer overeenkomsten met een voorzitter van een vergadering. Hij of zij bewaakt het doel van het gesprek, door telkens te benoemen wie wanneer aan de beurt is zodat iedereen uiteindelijk zijn bijdrage heeft kunnen leveren aan het veiligheidsplan voor het kind. Ook wordt het onderwerp van het gesprek bewaakt door aan te geven wat de GL van de geadresseerde(n) wil weten. In deze categorie valt echter al op dat de GL niet continu als beurtverdelers optreedt, waardoor een familienetwerkberaad meer informeel in plaats van formeel wordt.

5.1.2 Directe beurttoewijzing als vraagstelling

Het gebeurt in alle beraden ook dat de GL door middel van een directe vraagstelling aan iemand de beurt toewijst. Voorbeelden hiervan zijn: "(...) *mag ik vragen aan jou waar jij zit?*" (Z, p.21), "[Eline] *waar ben jij bang voor?*" (D, p.4) en "*ja mag ik bij jou beginnen moeder?*" (C, p.12). In alle voorbeelden worden de directe aanspreekvormen gebruikt die in de vorige paragraaf zijn besproken: de persoonsdeiktische deelnemeraanduiding 'jij' en 'jou', de naam of de rol van de gespreksdeelnemer. In het eerste voorbeeld wijst de GL tegelijkertijd naar de geadresseerde professional, die ook direct antwoord geeft op de vraag. Ook de geadresseerde professional en moeder uit de laatste twee voorbeelden reageren op de directe beurttoewijzing van de GL.

Een directe manier van beurttoewijzing van de GL in vragende vorm is bijvoorbeeld ook "[Brenda]?" (Z, p.20) en "*moeder?*" (F, p.10). In deze uitingen is de inhoud losgekoppeld van de persoon, waar in de vorige paragraaf al op in is gegaan. In beraad Z heeft de GL, aan het begin van de gespreksfase waarin deze uiting voorkomt, al genoemd wat de GL van iedereen wil weten. Daarnaast heeft de GL de vraag nog meerdere keren herhaald gedurende de GL verder kwam in het rondje. De professional [Brenda] kan daardoor direct de vraag beantwoorden. Dit is ook op te maken uit haar reactie: "*ja ik vind dat best een moeilijke vraag (...)*". Bij het andere voorbeeld reageert moeder op een eerdere uiting van haar dochter in plaats van op de vraag van de GL. Iets verderop stelt de GL aan haar de directe vraag "(...) *wat scoort u?*", waarop moeder de beurt neemt maar de vraag nog

niet helemaal kan beantwoorden. Ze vraagt namelijk eerst nog naar verdere verduidelijking. De verwachting van de GL lijkt hier niet te kloppen dat moeder direct weet wat haar gevraagd wordt, als de inhoud losgekoppeld wordt van de persoon in een dergelijke directe beurttoewijzing.

De directe vraagstellingen uit de voorgaande alinea werden door de GL allemaal gebruikt om aan één gespreksdeelnemer de beurt toe te wijzen. Het komt ook vaak voor dat de GL een directe vraag stelt aan meerdere gespreksdeelnemers tegelijk. De vraag “(...) ik wil als eerste bij jullie vragen *goh hoe is dat (...)*” (D (2), p.3) stelt de GL aan twee BJZ-medewerkers, dat blijkt uit een uiting van de GL die hieraan vooraf ging. Dit is dus een subgroep van alle aanwezigen die de GL de beurt toewijst. Eén van de twee neemt eerst het woord, terwijl de ander hem probeert aan te vullen door tussendoor iets te zeggen. De GL gebruikt hier de persoonsdeiktische deelnemeraanduiding ‘jullie’ als directe aanspreekvorm. Een voorbeeld van een directe vraag waarmee de GL aan alle gespreksdeelnemers de beurt toewijst in plaats van aan een subgroep, is: “*kunnen jullie het lezen?*” (Z, p.3). Alleen een lid van het gezinsnetwerk reageert en de GL vervolgt het voorstelrondje. Ook in deze categorie valt op dat een BJZ-medewerker in plaats van de GL op een dergelijke directe manier beurten toewijst aan één deelnemer: “(...) *zeg ik 't goed, [Marleen] he?*” (E, p.4), maar ook aan meerdere deelnemers: “(...) *kunnen jullie wat?*” (D, p.19).

De GL gebruikt dus ook verschillende directe vraagstellingen om beurten toe te wijzen aan één of meerdere gespreksdeelnemers. Net als in de vorige paragraaf kan een gespreksdeelnemer niet meteen reageren op de GL, wanneer in de beurttoewijzende uiting niet wordt benoemd wat de GL van diegene wil weten. Uit de analyse komt verder naar voren dat de GL ook door middel van dit type beurttoewijzingen als een voorzitter van een formele vergadering optreedt en zowel het doel als het onderwerp van het gesprek probeert te bewaken, door beurten te verdelen en inhoudelijke vragen te stellen. Daarnaast wijst de GL net als een voorzitter aan meerdere gespreksdeelnemers tegelijkertijd de beurt toe. Sprekers moeten zichzelf vervolgens selecteren om te reageren. In de voorbeelden uit de vorige alinea selecteren alle geadresseerden zich gelijktijdig of maar één iemand.

5.1.3 Directe beurttoewijzing als vraagstelling n.a.v. vorige spreker

Een derde manier waarmee de GL in alle beraden op een directe manier beurten toewijst aan de gespreksdeelnemers, is door een vraag te stellen aan een deelnemer naar aanleiding van wat iemand anders in een voorgaande beurt heeft gezegd. Op deze manier grijpt de GL terug op een uiting van een vorige spreker om een volgende spreker de ruimte te geven hierop te reageren. Een voorbeeld is: “*klopt dat?*” (F, p.4). Het kind was aan het woord en de GL lijkt naar aanleiding van zijn verhaal verder te willen gaan met moeder om haar reactie hierop te horen. Deze uiting kan gezien worden als een directe beurttoewijzing, doordat direct antwoord kan worden gegeven op de vraag. Daarnaast was duidelijk wie de geadresseerde van deze vraag was, doordat deze uiting werd ingeleid

met de uiting *“ik ga eens naar moeder”*. In paragraaf 5.1.5 wordt verder ingegaan op dit type uiting. De GL kan ook een subgroep van de gespreksdeelnemers met een dergelijke vraag de beurt toewijzen, zoals: *“wat vinden jullie ervan?”* (A, p.9). De GL heeft net een voorstel van een professional voorgelezen die niet aanwezig is en vraagt om een reactie van zowel vader als moeder. Eerst reageert moeder, daarna vader. Net als in de twee voorgaande besproken categorieën wijst een BJZ-medewerker in plaats van de GL met een vergelijkbare vraagstelling de beurt aan iemand toe: *“(...) klopt het dat ik het zo verwoord?”* (C, p.9). In dit geval wordt een professional aangesproken die direct de vraag beantwoordt.

Door middel van de directe vraagstellingen uit de besproken voorbeelden, probeert de GL het onderwerp van het gesprek te bewaken door bij anderen te achterhalen of de besproken informatie klopt en hun mening te horen. Een interessant resultaat is dat de GL met deze uitingen tegelijkertijd op een indirecte manier de beurt afneemt van een huidige spreker om een volgende spreker de beurt toe te wijzen.

5.1.4 Directe beurttoewijzing aan vorige spreker die zichzelf heeft geselecteerd

Uit zeven van de acht beraden uit het datamateriaal komt nog een vierde directe manier naar voren die de GL gebruikt om beurten toe te wijzen. Wanneer een deelnemer zichzelf selecteert als volgende spreker, kan de GL verbaal ermee instemmen dat hij of zij de beurt krijgt. Een voorbeeld hiervan is te vinden in fragment 1 (A, p.31)⁷. De GL stelt een vraag aan een lid van het gezinsnetwerk (VM). Plotseling selecteert een professional (W) zichzelf als volgende spreker, zonder het antwoord van VM af te wachten. Ze stelt de vraag: *“mag ik even wat vragen?”*. Hiermee kondigt ze haar beurt aan en vraagt om toestemming van de GL. Als reactie hierop wijst de GL haar de beurt toe met de uiting: *“ja”*. Met deze uiting laat de GL het toe dat W de beurt krijgt om iets te vragen aan VM. Deze korte verbale uiting wordt in dit onderzoek als een directe vorm van beurttoewijzing beschouwd, omdat de GL haar vraag positief beantwoordt en W daardoor haar vraag kan stellen aan VM.

Het komt ook voor dat een deelnemer zichzelf als volgende spreker selecteert en eenzelfde soort beurtaankondiging doet, maar dat de reactie van de GL niet wordt afgewacht. Dit is te zien in fragment 2 (E, p.22)⁸. Moeder (M) interrumpeert de GL, omdat ze iets wil zeggen en hiervoor toestemming vraagt aan de GL met de beurtaankondiging: *“zou ik even wat mogen zeggen (...)”*. M vervolgt echter haar verhaal, zonder het antwoord van de GL af te wachten. De GL geeft haar halverwege haar uiting directe toestemming tot participatie met de uiting *“ja”*. Hiermee laat de GL het toe dat M zichzelf als volgende spreker selecteert.

⁷ Voorbeeldfragment 1 is te vinden in Appendix B

⁸ Voorbeeldfragment 2 is te vinden in Appendix B

In deze voorbeelden komt naar voren dat sprekers dus ook zichzelf selecteren in plaats van dat de GL aan hen de beurt toewijst. Dit heeft weer tot gevolg dat op dergelijke momenten meer sprake is van een informele setting gedurende een familienetwerkberaad. De sprekers uit deze voorbeelden gebruiken echter wel een beurtaankondiging waarmee aan de GL toestemming wordt gevraagd om de beurt te krijgen. Zij lijken zich daarmee bewust te zijn van een inbreuk op de geldende procedure dat alleen de GL de beurten verdeelt gedurende het gesprek.

5.1.5 Indirecte beurttoewijzing

De GL wijst op een directe manier beurten toe aan de gespreksdeelnemers, maar doet in alle onderzochte familienetwerkberaden ook op een meer indirecte manier. De inleidende uiting: *“ik ga eens naar moeder”* (F, p.4) die in paragraaf 5.1.3 kort werd genoemd, is een voorbeeld van een indirecte uitnodiging voor participatie in het gesprek. Met deze beurttoewijzing wordt de geadresseerde expliciet op haar rol als moeder van het kind aangesproken. Dit zou gezien kunnen worden als een directe aanspreekvorm, omdat moeder zelf wordt genoemd. Door de zin ‘ik ga eens naar’ ervoor te gebruiken, wordt moeder echter meer indirect aangesproken en wordt verondersteld dat zij niet meteen op deze uiting kan reageren. Het is namelijk (nog) niet helemaal duidelijk wat de GL met deze uiting van haar wil weten. Voordat moeder reageert, volgt een seconde stilte en stelt de GL een directe vraag aan moeder. De GL kondigt eigenlijk aan naar wie van de gespreksdeelnemers de GL toe wil gaan in de komende beurt, waardoor dit een beurtaankondiging is in de vorm van een indirecte beurttoewijzing. Binnen deze subcategorie is nog een aantal uitingen dat op deze manier voorafgaat aan een vraag van de GL, zoals: *“wat ik eigenlijk van school nog heel graag wil weten die heeft (...)”* (B, p.44). In deze uiting wordt expliciet de rol genoemd van de geadresseerde, namelijk een professional die de school van het kind vertegenwoordigt. Zij wordt echter niet op een directe manier aangesproken, dat vooral naar voren komt door het woordje ‘die’. Door het gebruik van dit woord, praat de GL over de professional in plaats van dat de professional direct wordt aangesproken.

In de voorbeelden van indirecte beurttoewijzingen die net zijn besproken, legt de GL ervoor of erna uit wat hij of zij wil weten van de geadresseerden. Er wordt echter ook gebruik gemaakt van indirecte beurttoewijzingen waarin de GL deze uitleg niet geeft. Een voorbeeld van een dergelijke indirecte beurttoewijzing is: *“ik kijk naar [Linda]”* (B, p.15). Deze BJZ-medewerker lijkt ondanks het ontbreken van uitleg ervoor of erna direct inhoudelijk te kunnen reageren. Dit is te verklaren vanuit de context. De GL bespreekt voorafgaande aan deze uiting met leden van het gezinsnetwerk of een eerder gemaakte afspraak met hun moet blijven staan voor de toekomst. Zij vinden van niet en daar moet de BJZ-medewerker uiteindelijk akkoord mee gaan volgens de geldende procedure. Vanuit deze kennis is het aannemelijk dat zij begrijpt wat de GL van haar wil weten, wanneer zij op deze manier indirect de beurt krijgt toegewezen. Met *“en naast je zit”* (C, p.3) wijst de GL tijdens het

voorstelrondje indirect de beurt toe aan een professional, die zich direct voorstelt. In de introductie van deze gespreksfase heeft de GL al uitgelegd dat iedereen zich even kort moet voorstellen. 'Je' slaat hier op de vorige spreker. De GL gebruikt ter aanvulling aan de verbale beurttoewijzing ook non-verbale signalen: hij kijkt en wijst naar de volgende spreker.

Het komt ook voor dat meerdere gespreksdeelnemers tegelijkertijd in plaats van één iemand op een indirecte manier de beurt krijgen toegewezen, zoals: *"kijk ik naar de anderen die (...)"* (D, p.18) en *"(...) anders moeten mensen me maar even helpen om het heel kort even samen te vatten (...)"* (Z, p.13). Bij het eerste voorbeeld zijn vader en moeder aan het woord en wil de GL hier reactie op van de andere aanwezigen. Er volgt gelach en alleen moeder reageert met *"ja"*. Niemand reageert verder en de GL wijst dan aan iemand anders indirect de beurt toe. Bij het tweede voorbeeld probeert de GL het verhaal van een lid van het gezinsnetwerk samen te vatten en nodigt indirect andere deelnemers uit om hierbij te helpen zonder expliciet iemand te noemen. De GL gaat vervolgens verder met zijn beurt. Naast dat BJZ-medewerkers net als de GL op een directe manier beurten toewijzen aan andere gespreksdeelnemers, wijzen zij op een indirecte manier beurten toe: *"(...) en dan kijk ik weer naar [Rianne]"* (D, p.33) en *"(...) ik kijk naar mijn collega (...)"* (D, p.34).

Er zijn dus ook verschillende manieren waarmee de GL op een indirecte manier beurten toewijst aan gespreksdeelnemers. Daarnaast gebruikt de GL soms non-verbale uitingen en het voorstelrondje als gespreksronde bij deze indirecte beurttoewijzingen. Ondanks dat de beurttoewijzingen meer indirect dan direct zijn, kunnen de geadresseerden uit de voorbeelden in deze paragraaf meteen reageren. Ook met een aantal van deze uitingen probeert de GL het onderwerp van het gesprek te bewaken, door te benoemen wat hij of zij wil weten van de gespreksdeelnemers.

5.1.6 Indirecte beurttoewijzing als vraagstelling

De GL wijst in alle beraden ook indirecte beurten aan gespreksdeelnemers toe in de vorm van een vraagstelling. Een voorbeeld is: *"(...) ennuh er staat begin oktober een nieuwe afspraak gepland vertelde ze?"* (A, p.9). De GL is aan het woord en lijkt een reactie van moeder te verwachten. Moeder wordt hier niet direct aangesproken, waardoor het een indirecte beurttoewijzing is. De GL kijkt naar haar als non-verbale aanvulling. Ondanks de indirecte beurttoewijzing kan moeder direct reageren, omdat door de inhoudelijke vraagstelling duidelijk is wat de GL van haar wil weten.

Andere uitingen van de GL waarmee op een vergelijkbare manier indirect beurten worden toegewezen, zijn: *"vader?"* (D (2), p.8) en *"[Carel]?"* (F, p.16). In deze voorbeelden wordt alleen de rol of de naam van de geadresseerden expliciet genoemd. Dit zijn indirecte beurttoewijzingen, omdat zij door de GL niet de beurt krijgen toegewezen tijdens een gespreksronde waarin iedereen omstebeurt de beurt krijgt om op hetzelfde te reageren. De GL lijkt hun de beurt toe te wijzen naar aanleiding

van wat door anderen als vorige sprekers is gezegd, dat in het transcript is te zien. In vergelijkbare voorbeelden die zijn gemarkeerd als directe beurttoewijzingen (zie paragraaf 5.1.2), is de inhoud van de vraag al eerder genoemd door de GL in de introductiefase van de gespreksronde. In deze indirecte voorbeelden is ook de inhoud losgekoppeld van de persoon, maar is in eerste instantie niet direct duidelijk wat de GL van hun wil weten. Hierdoor is het ook niet zeker of zij direct de vraag kunnen beantwoorden. Vader reageert in vervolgeraad D zoals de GL dat lijkt te verwachten. In het tweede voorbeeld reageert het kind [Carel] met: *“wat ik daarvan vind?”*, waaruit blijkt dat de vraag niet duidelijk genoeg voor hem was om deze direct te kunnen beantwoorden.

In de voorbeelden die tot nu toe zijn besproken, wordt telkens één gespreksdeelnemer de beurt toegewezen. Echter stelt de GL ook veel indirecte vragen die gericht zijn aan meerdere gespreksdeelnemers of zelfs aan alle aanwezigen, zoals *“wie mag ik nu het woord geven?”* (C, p.19) en *“zal ik het rondje afgaan.....of zegt iemand ik wil van start gaan?”* (D, p.4). De eerste uiting is gericht aan een subgroep van alle gespreksdeelnemers, in tegenstelling tot de andere waarmee de beurt wordt toegewezen aan de hele groep. Dit type vragen wordt gemarkeerd als een indirecte beurttoewijzing, omdat de volgende spreker niet direct wordt aangesproken. Er wordt aan meerderen tegelijk een vraag gesteld, waardoor iemand zichzelf moet selecteren als volgende spreker en het beurtrecht moet (willen) nemen. Het is daarom niet duidelijk of direct gereageerd zal worden door iemand die zich door de GL aangesproken voelt. Daarnaast wordt bijvoorbeeld niet gebruik gemaakt van de persoonsdeiktische deelnemeraanduiding ‘jullie’ die meer direct is. In het eerste voorbeeld is moeder net als eerste aan het woord geweest in een gespreksfase waarin iedereen omstebeurt de beurt krijgt. Deze indirecte vraag van de GL geldt daarom voor alle andere gespreksdeelnemers behalve moeder, waardoor het niet de gehele groep betreft. De professional die naast moeder zit reageert direct en krijgt de beurt toegewezen, maar het is niet duidelijk wat zij precies zei. Het andere indirecte voorbeeld wordt gebruikt bij de start van een nieuwe gespreksfase na de pauze. Ze spreekt niemand direct aan en nodigt ‘iemand’ van alle aanwezigen uit om te participeren in het gesprek. Moeder reageert direct met: *“nou van mij mag je het rondje afgaan, hoor “* en iemand anders krijgt uiteindelijk een directe beurt toegewezen van de GL.

De GL gebruikt dus ook verschillende vraagstellingen om op een meer indirecte manier beurten toe te wijzen aan één of meerdere gespreksdeelnemers. Uit een voorbeeld blijkt dat het echter niet zeker is dat meteen gereageerd kan worden op een dergelijke indirecte beurttoewijzing. Ook valt op dat wanneer een indirecte vraagstelling aan meerdere gespreksdeelnemers tegelijkertijd wordt gesteld, slechts één spreker zichzelf selecteert.

5.1.7 Indirecte beurttoewijzing aan vorige spreker die zichzelf heeft geselecteerd

Naast dat de GL op een directe manier beurten toewijst aan sprekers die zichzelf hebben geselecteerd als volgende spreker, doet de GL dit op een indirecte manier. Een voorbeeld van een dergelijke indirecte beurttoewijzing is fragment 3 (C, p.57)⁹. Voorafgaande aan dit fragment praten verschillende mensen door elkaar heen. Een professional (D) selecteert zichzelf en begint er ook doorheen met praten, zonder toestemming hiervoor te vragen aan de GL. De GL lijkt echter akkoord te gaan met dat D de beurt krijgt, door het gebruik van de indirecte beurttoewijzing “ja” halverwege zijn zin. D vervolgt zijn verhaal.

Een tweede voorbeeldfragment is fragment 4 (B, p.57/58)¹⁰. De GL wordt geïnterrupteerd door moeder met de beurtaankondiging dat ze het nog ergens over wil hebben. De GL maakt vervolgens haar zin niet af. Opvallend is hier dat de BJZ-medewerker (CM) in plaats van de GL “ja” zegt, waarmee zij akkoord gaat met dat moeder (M) haar verhaal vervolgt en haar de beurt toewijst. De GL zegt tegelijkertijd “mm” waarmee ze het op een meer indirecte manier toelaat dat M ongevraagd participeert. M neemt vervolgens deze indirecte uitnodiging om te participeren aan.

Doordat sprekers zichzelf op verschillende manieren selecteren en niet alleen de GL de beurten toewijst, is er tijdens een familienetwerkberaad op dergelijke momenten weer meer sprake van een informele setting. Deze sprekers nemen de beurt tijdens het gesprek, zonder dat wordt gevraagd of wordt afgewacht of de GL hiermee akkoord gaat. De GL lijkt dit toch toe te laten door op een meer indirecte manier de beurt aan hen toe te wijzen.

5.1.8 Non-verbale beurttoewijzing

Uit het datamateriaal blijkt dat de GL niet alleen op een verbale, maar ook op een non-verbale manier beurten aan gespreksdeelnemers toewijst. Een aantal non-verbale signalen kwam in de vorige paragrafen al aan bod, omdat dit voornamelijk in combinatie met verbale beurttoewijzingen worden gebruikt. Er zijn echter ook voorbeelden van beurttoewijzingen in vier van de acht beraden gevonden, die alleen door middel van non-verbale uitingen door de GL worden gedaan. De GL kijkt bijvoorbeeld naar een professional tijdens het voorstelrondje en knikt ook naar haar zonder iets te zeggen (C, p.5). Deze professional neemt de non-verbale uitnodiging aan en begint zich direct voor te stellen. De GL wijst ook twee professionals na elkaar aan, zonder enige verbale ondersteuning (Z, p.22). Tijdens de gespreksfase waarin de GL dit doet, krijgen alle gespreksdeelnemers omstebeurt de beurt toegewezen om een cijfer te geven. De geadresseerden reageren direct.

Wat ook opvalt, is dat de GL vaak rondloopt en naar een gespreksdeelnemer toe loopt die hij of zij aanspreekt. Deze non-verbale manier van beurttoewijzing komt in meerdere

⁹ Voorbeeldfragment 3 is te vinden in Appendix B

¹⁰ Voorbeeldfragment 4 is te vinden in Appendix B

familienetwerkberaden voor, maar alleen in combinatie met verbale uitingen. In beraad D (p.26) loopt de GL naar vader toe en begint te praten zonder nog een concrete vraag te stellen. Een andere gespreksdeelnemer neemt vervolgens de beurt. In beraad F (p.11) loopt de GL naar een professional toe, terwijl hij haar verbaal zowel op een indirecte manier ("*ik ga nog eens even naar ja (...)*") als een directe manier ("*(...) we hebben jou eigenlijk helemaal niet voorgesteld hè (...)*") de beurt toewijst.

Een ander interessant voorbeeld (F, p.15) is wanneer een professional die de beurt heeft, zelf de beurt toewijst aan een andere gespreksdeelnemer in plaats van dat de GL dit doet: "*(...) daar zijn al wat puntjes voor opgeschreven, misschien kan [Carel] ze zelf opnoemen, dat weet ik niet*". Doordat niet alleen de GL zich bezighoudt met het toewijzen van beurten, ontstaat weer een meer informele bijeenkomst. De GL is aan het schrijven op de flip-over, maar draait zich vervolgens om naar het kind [Carel] en kijkt naar hem. Het kind geeft antwoord op de vraag van de professional. De GL stemt er dus mee in dat een professional iemand de beurt toewijst, doordat de GL zelf hem op een non-verbale manier de beurt toewijst.

De GL gebruikt dus ook verschillende non-verbale manieren om beurten toe te wijzen aan alle gespreksdeelnemers. De GL kan naar een geadresseerde kijken, wijzen, knikken en/of naar hem of haar toe lopen. Non-verbale uitingen worden echter voornamelijk in combinatie met verbale uitingen gebruikt.

5.2 Beurtafname

In het datamateriaal komt naar voren dat de GL naast verschillende manieren van beurttoewijzing op een aantal manieren de beurt van één of meerdere gespreksdeelnemers afneemt. De GL kan dit ook op een directe, indirecte en/of non-verbale manier doen, waar verschillende redenen aan ten grondslag liggen.

5.2.1 Directe beurtafname

Gedurende bijna alle acht familienetwerkberaden worden verschillende gespreksdeelnemers door de GL direct aangesproken om hun de beurt af te nemen. De GL zegt bijvoorbeeld tegen een professional die aan het woord is: "*wacht even (...)*" (C, p.4). Een genodigde arriveert later, waardoor het gesprek gestoord wordt en de GL de professional even moet onderbreken. Hier wordt de beurt van hem afgenomen, omdat de GL met deze uiting direct ingrijpt in de beurt van hem als huidige spreker. Een ander voorbeeld van een uiting van de GL waarmee direct een beurt wordt afgenomen, is: "*nou als u het me even uit laat leggen (...)*" (A, p.10). In dit fragment probeert de GL de beurt van vader af te nemen en lijkt de GL zelf het woord te willen in plaats van dat er een storende factor is. Met deze uiting snoert de GL vader op een directe manier de mond om ervoor te zorgen dat hij even naar haar luistert. Dit lukt haar vervolgens ook, totdat even verderop een ander lid van het

gezinsnetwerk zich ermee gaat bemoeien en weer onrust ontstaat. Normaliter is de GL van een familienetwerkberaad neutraal en legt een andere BJZ-medewerker de zorgen en eisen op tafel. Bij dit beraad moest de aanwezige medewerker beide rollen vertegenwoordigen.

Het komt ook voor dat de GL één of meerdere gespreksdeelnemers de beurt afneemt, omdat de GL iemand anders de beurt wil toewijzen. Een interessant fragment waarin een dergelijke directe beurtafname plaatsvindt, is fragment 5 (B, p.32/33)¹¹. Vader (V) selecteert zichzelf als volgende spreker, terwijl hij tegelijkertijd de GL als huidige spreker interrumpeert. Hij vraagt hier geen toestemming van de GL om op dat moment te mogen participeren in het gesprek. De GL wijst op een directe manier deze zelfselectie van V af met de uiting: *“nee maar maar [Gerard]”*. Moeder (M) reageert vervolgens nog op V en de BJZ-medewerker (CM) selecteert zichzelf daarna als volgende spreker met de beurtaankondiging: *“maar ik denk eigenlijk als ik er even iets over mag zeggen”*. V vervolgt zijn verhaal, waarop de GL met de directe uiting *“[Gerard] [Gerard] luister eens even (...)”* de beurt afneemt van V. Met het tweede gedeelte van deze uiting: *“(...) [Linda] wil er wat over zeggen”* legt de GL aan V uit waarom hij moet luisteren. De reden voor de beurtafname is dus dat de GL een andere gespreksdeelnemer het woord wil geven, in dit geval de BJZ-medewerker. De GL gaat ermee akkoord dat CM de beurt krijgt en wijst aan haar op een indirecte manier de beurt toe. Het lukt de GL echter niet om de beurt van vader af te nemen, want hij blijft zichzelf een aantal keer als volgende spreker selecteren. Door middel van zijn naam een aantal keer expliciet te noemen en nogmaals de directe beurtafname-uiting: *“(...) luister luister luister (...)”* te gebruiken, roept de GL vader meerdere malen tot de orde. Het is van belang te vermelden dat alle uitingen die zijn gevonden in dit beraad waarmee de GL op een directe manier beurten afneemt, alleen zijn gericht aan vader [Gerard].

Een ander voorbeeld van een uiting waarmee de GL op een directe manier de beurt afneemt, is: *“ik ga jou even afremmen [Laura]”* (Z, p.8). De BJZ-medewerker [Laura] stelde een vraag naar aanleiding van een opmerking van moeder. Zij gaat akkoord met het directe verzoek van de GL dat haar beurt wordt afgenomen, want ze geeft aan dat ze haar vraag wel onthoudt voor later in het gesprek. Voorafgaande aan deze uiting nam de GL al op een indirecte manier de beurt van haar en moeder af. In de volgende paragraaf wordt hier verder op ingegaan. De directe beurtafname-uiting uit dit voorbeeld, heeft net als de meeste besproken voorbeelden in deze paragraaf een erg negatieve strekking. Een meer positieve vorm van directe beurtafname is bijvoorbeeld: *“ok dankjewel (...)”* (E, p.9) richting een professional, waarmee de GL de beurtsessie met haar lijkt te willen beëindigen door haar te bedanken voor haar bijdrage. De GL wijst vervolgens de beurt toe aan een andere gespreksdeelnemer. Het valt op dat meerdere uitingen die gericht zijn aan leden van het gezinsnetwerk een negatieve strekking hebben. Vooral in beraad B wordt vader telkens op een

¹¹ Voorbeeldfragment 5 is te vinden in Appendix B

negatieve manier de beurt afgenomen. Dit in vergelijking met uitingen richting professionals waarmee op een meer positieve manier de beurt wordt afgenomen, zoals in het laatste voorbeeld is te zien. Een ander interessant voorbeeld dat deze resultaten ondersteunt, is fragment 7 (B, p.47)¹². De GL en BJZ-medewerker zijn met elkaar in gesprek. Een professional (JS) selecteert zichzelf als volgende spreker en de GL laat dit toe door haar verder te laten praten, zonder iets te zeggen. Halverwege haar uiting selecteert V zichzelf ook als volgende spreker, maar interrumpeert JS waarbij niet te verstaan is wat hij zegt. De GL neemt hem direct de beurt af met de verbale uiting: “*sshht*” en reageert vervolgens inhoudelijk op JS. JS vervolgt haar verhaal en V is stil. Hier krijgt een professional de mogelijkheid om vrij te participeren in het gesprek, terwijl een gezinslid hierin wordt afgeremd.

Met de uiting: “[*Ingrid*] en moeders (...)” (D (2), p.27) neemt de GL de beurt af van twee gespreksdeelnemers in plaats van één. [*Ingrid*] en moeder zijn beide leden van het gezinsnetwerk en zijn met elkaar in gesprek, terwijl de GL al verschillende malen probeert ertussen te komen. Zij roept hun direct tot de orde door expliciet hun naam en rol te noemen en daar ook het accent op te leggen. Vervolgens geeft de GL de reden aan van de beurtafname: “(...) *ik wil even naar [Eline]*”. Dit is weer een indirecte beurttoewijzing aan een professional. [*Ingrid*] en moeder luisteren naar de GL.

Het gebeurt ook dat de GL direct een beurt van iemand afneemt op basis van de inhoud van het gesprek, zoals in fragment 6 (E, p.9)¹³. De GL lijkt het gesprek met een professional (VM1) te willen afronden. VM1 wil graag nog een tweede zorgpunt vertellen. De GL heeft in de introductie van de gespreksfase waarin dit fragment voorkomt, al aangegeven dat elke deelnemer maar één sterk punt en één zwak punt mag noemen. De GL stemt daarom niet in met het voorstel van de professional: “*eigenlijk niet maar eh eh*”. VM1 reageert eerst verbaasd, maar probeert vervolgens akkoord te gaan met deze beurtafname. De GL komt echter terug op haar uiting door aan te geven dat als het belangrijk is, het wel genoemd moet worden. Met de uiting “*dus*” krijgt zij alsnog de beurt op een indirecte manier toegewezen. Ook knikt de GL dan naar haar als non-verbale aanvulling.

Niet alleen de GL neemt beurten op een directe manier af, waardoor de GL weer meer als een voorzitter van een informele vergadering optreedt. Een uiting waarmee een BJZ-medewerker op een dergelijke manier de beurt afneemt van twee leden van het gezinsnetwerk die door elkaar praten, is: “*niet door elkaar, dat red ik niet*” (Z, p.18). Na deze uiting neemt de GL weer de beurt om orde te houden. Daarnaast komt het voor dat leden van het gezinsnetwerk elkaar zelf de beurt afnemen, zonder dat de GL hier actief een rol in speelt. Dit gebeurt bijvoorbeeld als vader geïrriteerd aan het praten is en zijn moeder hem interrumpeert (A, p.14): “*houd toch eens even je mond*” of als een gezinslid tegen vader zegt (D, p.25): “*luistert je hebt een geduld als een olifant (...)*”.

¹² Voorbeeldfragment 7 is te vinden in Appendix B

¹³ Voorbeeldfragment 6 is te vinden in Appendix B

Uit de besproken voorbeelden komt vooral naar voren dat de GL op een directe manier beurten van gespreksdeelnemers afneemt om de orde te handhaven gedurende het beraad, zodat bijvoorbeeld niet door elkaar gepraat wordt. Daarnaast kunnen storende factoren de reden zijn voor beurtafname, maar ook wil de GL soms zelf de beurt hebben, wil de GL iemand anders de beurt toewijzen of probeert de GL het doel en het onderwerp van het gesprek te bewaken. In het datamateriaal valt op dat de uitingen van de GL waarmee hij of zij op een directe manier beurten afneemt van leden van het gezinsnetwerk een negatievere strekking lijken te hebben in vergelijking met dergelijke uitingen gericht aan professionals. Het feit dat de GL een lid van het gezinsnetwerk afremt om vrij te participeren terwijl een professional hier wel de ruimte voor krijgt, laat zien dat de GL de participatie van leden van het gezinsnetwerk en professionals anders coördineert.

5.2.2 Indirecte beurtafname

Naast dat door de GL uitingen op een directe manier worden gebruikt om iemand de beurt af te nemen, zijn in alle beraden voorbeelden aan te wijzen van indirecte manieren van beurtafname. Zowel in beraad B (p.35), beraad D (p.8 & p.10), vervolgberaad D (p.26) als in beraad E (p.28) gebruikt de GL de uiting: *“even centraal”*. De GL roept hiermee de gespreksdeelnemers die door elkaar praten tot de orde. Er worden niet direct één of meerdere deelnemers aangesproken, waardoor niet duidelijk is van wie de GL precies verwacht wel of niet te participeren. Vandaar dat deze uiting een indirecte manier van beurtafname is. Uit de transcripten is te achterhalen dat de GL met deze uiting zowel professionals als leden van het gezinsnetwerk aanspreekt. Op alle momenten nadat de GL deze indirecte beurtafname-uiting heeft gebruikt, praten deelnemers niet meer door elkaar maar reageert wel nog iemand of vervolgt iemand zijn of haar verhaal. Het valt op dat de GL op meerdere momenten zowel leden van het gezinsnetwerk als professionals gelijktijdig op een indirecte manier de beurt afneemt. Nog een voorbeeld hiervan is: *“terug even want we zitten ook met de tijd (...)”* (Z, p.31). Een professional is met de GL in gesprek en leden van het gezinsnetwerk reageren ook een aantal keer. Vervolgens neemt de GL hun allemaal indirect de beurt af met deze uiting. De reden die de GL hiervoor aandraagt, is dat de afgesproken tijdsduur van het familienetwerkberaad bijna om is. De GL kijkt tegelijkertijd op zijn horloge en iedereen luistert vervolgens naar de GL. Een laatste voorbeeld dat dit resultaat ondersteunt, is: *“ik denk dat ik even, ik wil niet te veel, ik wil iedereen even het woord geven want anders gaan we, iedereen moet aan de beurt komen”* (Z, p.8). In de vorige paragraaf werd al ingegaan op de directe uiting van de GL *“ik ga jou even afremmen [Laura]”* die hierop volgt. De GL stelt een vraag aan een lid van het gezinsnetwerk die door haar wordt beantwoord, maar moeder voegt hierna nog iets toe aan dit antwoord en selecteert zichzelf hiermee als volgende spreker. Een BJZ-medewerker gaat hierop in door een vraag te stellen aan moeder naar aanleiding van haar reactie. De professional selecteert zichzelf als volgende spreker van moeder en

neemt gelijk het beurtverdelingsrecht in handen, doordat ze met haar vraag de beurt toewijst aan moeder. De GL neemt vervolgens op deze indirecte manier beide sprekers de beurt af. Zoals ook naar voren komt in deze uiting, is de achterliggende reden dat de GL zelf de beurten wil verdelen onder alle deelnemers om iedereen aan het woord te laten komen.

Twee andere voorbeelden van een uiting waarmee de GL op een indirecte manier beurten afneemt, is: *“we gaan in herhalingen vallen we gaan in herhaling vallen”* en *“de klok tikt maar door en we gaan in herhalingen vallen (...)”* (D, p.27). Met beide uitingen worden twee leden van het gezinsnetwerk tegelijkertijd aangesproken die met elkaar aan het discussiëren zijn. De reden voor beurtafname is dat hun discussieonderwerp al eerder aan bod is geweest. De GL handelt hier dus meer vanuit inhoudelijke redenen en tijdsredenen in plaats van ordelijke redenen. Ondanks de interventie van de GL vervolgen de leden hun discussie. Eén van hen reageert ook nog op de GL wanneer zij een meer directe uiting gebruikt om hun nogmaals de beurt af te nemen. In de meeste gevallen dat de GL een indirecte uiting gebruikt om de beurt van één of meerdere deelnemers af te nemen, reageert nog iemand of gaat door met praten of blijft zelfs praten.

Tijdens beraad D (p.15) richt de GL zich tot een lid van het gezinsnetwerk met de opmerking *“laat moeder even”*. Moeder is aan het woord, maar dit lid selecteert zichzelf als volgende spreker. De GL neemt hem met deze opmerking de beurt af, omdat de GL moeder het beurtrecht wil laten houden. Dit gebeurt op een indirecte manier, omdat hij hiermee niet direct wordt aangesproken om stil te zijn. Moeder krijgt met deze uiting indirect opnieuw de beurt toegewezen. De GL handelt hier dus met de achterliggende reden dat iemand anders het woord krijgt. Nog een reden die de GL kan hebben om een beurt van één of meerdere gespreksdeelnemers af te nemen, is dat hij of zij zelf het woord wil. Een dergelijk voorbeeld is: *“mag ik”* (Z, p.21). De GL probeert op een indirecte manier de beurt af te nemen van een lid van het gezinsnetwerk dat aan het praten is, maar hij komt er niet tussendoor. De GL maakt zelfs een time-out gebaar als non-verbale aanvulling, maar dit heeft geen gewenst effect. De GL laat het vervolgens toe dat hij zichzelf weer selecteert tot volgende spreker.

Een interessant fragment om te benoemen is fragment 8 (B, p.52)¹⁴. De BJZ-medewerker (CM) leidt de gespreksfase waarin dit fragment voorkomt, waarin tekeningen van het kind worden besproken. Alle aanwezigen zijn rondom de opgehangen tekeningen komen staan. Terwijl CM aan het woord is, interrumpeert de GL haar door een directe vraag te stellen aan moeder (M): *“maar [Joke] [Joke] ik ben wel heel nieuwsgierig hoor maar (...)?”*. Hiermee neemt de GL indirect de beurt van CM af. De GL en M gaan vervolgens in gesprek met elkaar. Wanneer CM op gegeven moment *“ja oké”* zegt, biedt de GL haar excuses aan CM aan voor dat de GL haar onderbrak. CM reageert dan nog

¹⁴ Voorbeeldfragment 8 is te vinden in Appendix B

op de GL met *“nee dat geeft niet”*. Hier zijn de rollen dus omgedraaid. Dit fragment laat zien dat de GL, net als in het toewijzen van beurten, niet continu de leiding heeft in het afnemen van beurten.

Uit de besproken voorbeelden komt naar voren dat de GL dus ook op verschillende indirecte manieren de beurt afneemt van gespreksdeelnemers, soms in combinatie met non-verbale uitingen. De GL neemt op meerdere momenten zowel leden van het gezinsnetwerk als professionals gelijktijdig de beurt af. Het gebeurt echter in een aantal voorbeelden dat er toch nog iemand reageert of doorgaat met praten. De GL probeert, net als met meer directe beurtafname-uitingen, de orde in het gesprek te handhaven. Ook handelt de GL op deze indirecte manier, om het doel en het onderwerp van het gesprek te bewaken, zelf het woord te willen of iemand anders de beurt te willen toewijzen. In de voorbeelden komt naar voren dat de GL ook aangeeft dat hij of zij de tijd van het gesprek probeert te bewaken.

5.2.3 Non-verbale beurtafname

Net als dat op een non-verbale manier beurten worden toegewezen, worden beurten door de GL ook op een dergelijke manier afgenomen. In de vorige paragrafen kwam al naar voren dat verbaal zowel directe als indirecte beurtafnames soms gepaard gaan met non-verbale uitingen. Een ander voorbeeld (Z, p.24) van een non-verbale beurtafname-uiting van de GL, is wanneer de GL zijn hand ophoudt om een lid van het gezinsnetwerk tegen te houden om te participeren. In de uiting van de GL die hieraan vooraf gaat, heeft hij geprobeerd samen te vatten wat dit lid heeft gezegd en vervolgens gevraagd aan de anderen wat zij daarvan vinden. Hij wil hier weer op reageren, maar de GL onderbreekt hem dus met zijn hand. Ook zegt de GL erbij: *“ja,nee dat is in het kort”*. Hieruit is op te maken dat hij waarschijnlijk iets wilde toevoegen of verduidelijken. Hier wordt zijn beurt dus afgenomen door middel van een non-verbale uiting in combinatie met een verbale uiting. Een ander lid van het gezinsnetwerk selecteert zichzelf vervolgens als volgende spreker en hij zegt een tijdje niets meer. Eenzelfde soort voorbeeld (B, p.20) is als de GL haar hoofd schudt en haar vinger voor haar mond brengt om vader met dit gebaar tegen te houden dat hij het gesprek onderbreekt. Hier gebruikt de GL tegelijkertijd een verbale uiting, maar dit is niet te verstaan. Een BJZ-medewerker was aan het woord en neemt vervolgens weer direct het woord nadat vader zijn beurt is afgenomen.

Een ander voorbeeld (C, p.67) is als de GL naar een aantal professionals kijkt die met elkaar in gesprek is, waardoor het onrustig is. De GL neemt hun de beurt af door alleen naar hun te kijken, zonder iets te zeggen. Vervolgens krijgt iemand anders het woord. Dit is overigens het enige gevonden voorbeeld van een non-verbale beurtafname-uiting van de GL, zonder verbale ondersteuning. Het komt echter wel voor dat een BJZ-medewerker alleen op een non-verbale manier de beurt van vader afneemt (B, p.53). De GL spreekt vader aan met de directe beurtafname-uiting: *“sshht even ()”*, waarop de BJZ-medewerker haar vinger voor hand mond brengt richting hem.

Omdat dit fragment plaats vindt tijdens de gespreksfase waarin iedereen rondom de tekeningen is komen staan (zie vorige paragraaf), is op de video-opname te zien dat zij deze non-verbale uiting gebruikt. Op dit moment treedt weer iemand anders dan de GL op om de orde te handhaven, waardoor zich een meer informele setting voordoet.

De GL gebruikt dus ook verschillende non-verbale manieren om beurten van één of meerdere gespreksdeelnemers af te nemen. De GL houdt bijvoorbeeld zijn of haar hand op, brengt de vinger voor de mond, schudt met het hoofd of kijkt alleen naar de geadresseerde(n). Het valt op dat in bijna alle voorbeelden de non-verbale uitingen gericht zijn aan een lid van het gezinsnetwerk in plaats van een professional om hem of haar de beurt af te nemen.

6. Conclusie

Met dit onderzoek is de interactie tijdens familienetwerkberaden bij Bureau Jeugdzorg in het kader van de Signs of Safety-methode (SofS) geanalyseerd. In het bijzonder is gekeken naar de participatiecoördinerende rol van gespreksleiders. De vraagstelling die centraal staat in dit onderzoek is:

Hoe coördineert de gespreksleider de participatie van de gespreksdeelnemers van een familienetwerkberaad bij Bureau Jeugdzorg?

Uit de analyse van acht transcripten van verschillende familienetwerkberaden zijn interessante manieren naar voren gekomen, waarmee gespreksleiders proberen de participatie van de gespreksdeelnemers te coördineren. Dit doen zij door beurten toe te wijzen en af te nemen. Door beurten toe te wijzen activeren zij één of meerdere gespreksdeelnemers tegelijkertijd tot deelname in het gesprek, terwijl ook de mogelijkheid bestaat de participatie van deelnemers te limiteren. Gespreksleiders proberen op deze manier, net als een voorzitter van een vergadering, het onderwerp, de tijd en het doel van het gesprek te bewaken. Ook proberen zij de orde te handhaven gedurende een familienetwerkberaad. Er kan geconcludeerd worden dat gespreksleiders dit op uiteenlopende manieren doen. Zij proberen bijvoorbeeld door middel van inhoudelijke vragen het onderwerp te bepalen en door middel van beurtverdeling het doel in de gaten houden dat alle aanwezigen hun bijdrage kunnen leveren aan het veiligheidsplan voor het kind. Zij kunnen verbaal op verschillende directe en indirecte manieren de beurt aan gespreksdeelnemers toewijzen of afnemen. De participatie van gespreksdeelnemers wordt ook met uiteenlopende non-verbale uitingen gecoördineerd. Gespreksleiders combineren ook deze verschillende participatiecoördinerende manieren. Non-verbale uitingen worden voornamelijk in combinatie met verbale uitingen gebruikt en wanneer iemand de beurt wordt afgenomen, kan tegelijkertijd aan iemand anders de beurt worden

toegewezen of andersom. Gespreksleiders gebruiken daarnaast de gespreksronde om directe, indirecte en non-verbale beurten aan gespreksdeelnemers na elkaar toe te wijzen. Het gebruik van deze ronde is in overeenstemming met hoe een voorzitter tijdens een vergadering beurten toewijst. Wanneer gespreksleiders de beurt toewijzen aan een deelnemer, heeft dit altijd gevolgen voor de andere deelnemers omdat van hun op dat moment niet expliciet wordt verwacht te participeren.

Gespreksleiders verdelen telkens de beurten door middel van toewijzingen en afnames en zijn daarom de gesprekscoördinatoren van een familienetwerkberaad. Zij interveniëren op deze manier in de distributie van beurten en bekrachtigen de spreekregels. Gespreksleiders nemen op deze momenten de rol aan van een voorzitter van een formele vergadering. Het valt echter op dat zowel de leden van het gezinsnetwerk als de professionals ook deze voorzittersrol aannemen door elkaar beurten toe te wijzen of af te nemen. Ook nemen zij zelf het initiatief om te participeren in het gesprek zonder dat gespreksleiders hun een beurt hebben toegewezen. In een aantal beraden komt naar voren dat vooral de medewerker die BIZ of het AMK vertegenwoordigt, zich geregeld in de functie van gesprekscoördinator begeeft. Sprekers die zichzelf selecteren, kunnen wel een beurtaankondiging gebruiken waarmee toestemming aan gespreksleiders wordt gevraagd om te participeren in een familienetwerkberaad. Op deze manier lijkt een aantal gespreksdeelnemers zich er bewust van te zijn dat ze inbreuk maken op de geldende procedure dat alleen gespreksleiders de beurten verdelen. Er zijn echter ook gespreksdeelnemers die zich hier niet bewust van lijken te zijn. Wanneer gespreksleiders niet meer de enige personen zijn die de beurten verdelen tijdens een familienetwerkberaad, nemen zij juist meer de rol aan van een voorzitter van een informele vergadering. Een oorzaak hiervan kan zijn dat gespreksleiders deelnemers expliciet de ruimte geven om gedurende het hele gesprek te participeren wanneer zij dat willen. Zij kunnen zichzelf dan continu selecteren als volgende spreker. Dat kan het gesprek storen of een andere wending geven. Een andere oorzaak kan zijn dat gespreksleiders de beurt aan meerdere gespreksdeelnemers tegelijkertijd toewijzen. Zij kunnen namelijk zelf beslissen wel of niet te reageren. Uit de analyse komt naar voren dat het kan gebeuren dat dan niemand reageert op een dergelijke beurttoewijzing, dat maar één iemand reageert of dat meerdere gelijktijdig reageren. Dit kan leiden tot onrust in het gesprek. Doordat gespreksleiders toelaten dat verschillende gespreksdeelnemers de participatie van andere deelnemers coördineren, hebben zij dus niet continu een participatiecoördinerende rol in een familienetwerkberaad en heeft dit tot gevolg dat de bijeenkomsten op bepaalde momenten meer of minder formeel zijn.

Het valt op dat de directe uitingen waarmee gespreksleiders beurten afnemen veelal een negatieve strekking hebben wanneer deze zijn gericht aan leden van het gezinsnetwerk. Dergelijke uitingen richting professionals lijken echter een positievere strekking te hebben. Een aantal leden van het gezinsnetwerk wordt bijvoorbeeld gevraagd stil te zijn en te luisteren, terwijl een aantal

professionals wordt bedankt voor hun bijdrage. Er doet zich zelfs een situatie voor waarin een lid van het gezinsnetwerk wordt afgeremd om te participeren wanneer dit lid zichzelf als spreker selecteert, terwijl een professional hier wel de ruimte voor krijgt. Daarnaast valt op dat gespreksleiders op meerdere momenten leden van het gezinsnetwerk en professionals gelijktijdig op een indirecte manier de beurt afnemen. Deze verschillen en overeenkomsten, in de manier waarop gespreksleiders de participatie van deze deelnemersgroepen coördineren, zijn interessante resultaten, maar vragen om nader onderzoek om conclusies over te kunnen vormen. Een diepere reflectie hierop is te vinden in het volgende hoofdstuk.

Het is duidelijk dat gespreksleiders tijdens een familienetwerkberaad, net als een voorzitter dat tijdens een vergadering doet, continu de voortgang van de bijeenkomst om het veiligheidsdoel te behalen afwegen tegen de behoefte van alle gespreksdeelnemers om hun verhaal te doen. Dit komt tot uiting door het ene moment meer formeel op te treden en het andere moment meer informeel. Gespreksleiders willen zo snel mogelijk tot een veiligheidsplan voor het kind komen, maar dit kan alleen op zorgvuldige wijze gebeuren als zowel de leden van het gezinsnetwerk als de professionals zich voldoende hebben geuit over de veiligheidssituatie van het kind. Er kan over gediscussieerd worden of gespreksleiders de juiste keuze maken wanneer zij niet handelen binnen één setting. Het kan verwarrend zijn voor gespreksdeelnemers als de ene keer hun de beurt wordt afgenomen, terwijl zij even later wel de ruimte krijgen om zelf het initiatief te nemen om te participeren. Gespreksleiders lijken echter op deze manier rekening te houden met de verschillen tussen de leden van het gezinsnetwerk en de professionals. Het feit dat professionals elkaar en sommige leden van het gezinsnetwerk nauwelijks tot niet kennen en zij het familienetwerkberaad meer als een zakelijke bijeenkomst zien, kan tot gevolg hebben dat zij een meer formele gespreksituatie creëren. Vooral de leden van het gezinsnetwerk die direct en emotioneel betrokken zijn bij het kind, kunnen juist meer een informele gespreksituatie creëren. Doordat gespreksleiders wisselen in hun participatiecoördinerende rol, lijken gespreksleiders zowel de leden van het gezinsnetwerk als de professionals hierin tegemoet te komen gedurende een familienetwerkberaad, om gezamenlijk een veilige opvoedingssituatie voor het kind te realiseren.

7. Discussie

Met dit gespreksanalytisch onderzoek is een eerste stap gezet om inzicht te krijgen in de manier waarop gespreksleiders bij Bureau Jeugdzorg een familienetwerkberaad leiden. Gespreksleiders kunnen zich met deze kennis bewust worden van de mogelijkheden om beurten te verdelen onder de gespreksdeelnemers tijdens een familienetwerkberaad. Daarnaast kunnen ze beter anticiperen op wat de gevolgen kunnen zijn van het gebruik van verschillende manieren van beurttoewijzing en beurtafname. Om echter meer inzicht te krijgen in de gevolgen van het gebruik van deze

verschillende manieren, is vooral systematisch onderzoek gewenst naar uitingen van gespreksdeelnemers waarmee wordt gereageerd op de beurttoewijzende en beurtafnemende uitingen van gespreksleiders. In de analyse is naar aanleiding van een aantal voorbeelden hiernaar gekeken, maar dit is niet systematisch gedaan voor alle gemarkeerde uitingen van gespreksleiders. Vandaar dat deze resultaten ook beperkt zijn in de conclusie. Dergelijke resultaten zijn echter wel erg interessant voor de medewerkers van Bureau Jeugdzorg, waardoor verder onderzoek is gewenst.

Er is een aantal beurttoewijzende manieren genoemd dat de oorzaak kan zijn van dat de gespreksdeelnemers net als gespreksleiders soms beurten toewijzen of afnemen en zelf het initiatief nemen om te participeren in het gesprek. Deze conclusie vraagt om nauwer onderzoek om te achterhalen of hier daadwerkelijk sprake is van een dergelijk verband. Er is ook geconcludeerd dat gespreksleiders rekening lijken te houden met de verschillende gespreksdeelnemers door het ene moment de participatie van hun te coördineren en het andere moment dit aan hen zelf over te laten. Dit mogelijke verband vraagt ook om verder onderzoek. Is het zo dat leden van het gezinsnetwerk zelf een meer informele gespreksituatie creëren en professionals juist meer een formele? En zo ja, hoe en wanneer doen ze dat dan precies tijdens een familienetwerkberaad? Ook kunnen andere factoren van invloed zijn. De familienetwerkberaden uit het datamateriaal worden bijvoorbeeld door verschillende mannelijke en vrouwelijke gespreksleiders geleid. Verschillende gespreksleiders kunnen gebruik maken van verschillende stijlen om de participatie van gespreksdeelnemers te coördineren. Ook zouden de verschillende gespreksfasen van invloed kunnen zijn op de manier waarop gespreksleiders in deze te werk gaan. Het is te verwachten dat wanneer openlijk moet worden gepraat over seksueel misbruik van een kind, dit andere emoties en reacties oproept bij gespreksdeelnemers dan wanneer bijvoorbeeld een afspraak voor een vervolgberaad moet worden gemaakt.

In dit onderzoek is geprobeerd om de uitingen van gespreksleiders waarmee zij beurten verdelen te categoriseren. In de literatuur is weinig gevonden over technieken van gespreksleiders of voorzitters om beurten toe te wijzen en af te nemen tijdens een bijeenkomst met meerdere gespreksdeelnemers. Daarom is een eigen categorisering gemaakt van verschillende directe, indirecte en non-verbale uitingen waarmee dit kan worden gedaan. De uitkomsten van dit onderzoek zijn daarom een waardevolle aanvulling voor de wetenschap. Deze resultaten nodigen echter uit tot verder onderzoek om de typen uitingen te specificeren. Er is bijvoorbeeld een aantal opvallende non-verbale uitingen naar voren gekomen die gespreksleiders gebruiken om beurten toe te wijzen en af te nemen. Deze resultaten blijven in dit onderzoek echter nog beperkt, omdat deze sporadisch zijn genoteerd in de transcripten.

Uitingen van gespreksleiders zijn in de transcripten gemarkeerd wanneer de beurt wordt toegewezen aan een nieuwe spreker of wanneer de beurt van een spreker wordt afgenomen. Dit

heeft ertoe geleid dat dit niet is gedaan voor uitingen van gespreksleiders die zijn gericht aan één deelnemer waarmee zij specifiek in gesprek zijn. Gespreksleiders wijzen hier namelijk niet de beurt toe aan een nieuwe spreker, maar aan een spreker die op dat moment de huidige spreker is. Tijdens meerdere gespreksfasen van een familienetwerkberaad krijgt elke deelnemer omstebeurt de beurt om bijvoorbeeld zijn of haar zorgen over het kind en sterke kanten van het gezin te noemen. Op deze manier voeren gespreksleiders vaak korte gesprekken met één deelnemer tegelijk. Er is van uit gegaan dat gespreksleiders een deelnemer dan niet zozeer activeren tot participatie maar meer (inhoudelijk) proberen te sturen in zijn of haar participatie. Om hier uitspraken over te kunnen doen is nader onderzoek nodig, zodat gespreksleiders meer inzicht krijgen in de manier waarop zij de participatie van gespreksdeelnemers kunnen coördineren gedurende een heel familienetwerkberaad. Daarnaast valt in een aantal familienetwerkberaden op dat discussie met meerdere gespreksdeelnemers ontstaat, terwijl zij een met één deelnemer in gesprek zijn. Dit komt overeen met het idee van Houtkoop-Steenstra (1982) dat altijd iemand tussen een gesprek tussen twee andere mensen in een meerpartijengesprek kan komen. Op dergelijke momenten kunnen gespreksleiders ook een participatiecoördinerende rol aannemen, maar het is nog niet onderzocht of en hoe zij dit doen.

Met het gebruik van zowel conversatie- als discoursanalyse was het mogelijk om naar de interactie in een familienetwerkberaad te kijken en tegelijkertijd conclusies hierover te trekken vanuit de context van een beraad. Het is echter een gemis in dit onderzoek dat door deze combinatie niet diep is ingegaan op meer specifieke kenmerken van elke methode. Er is alleen een onderdeel van het beurtwisselingsmodel uit de conversatieanalyse gebruikt. Echter kan met dit model nog uitgebreider worden gekeken naar bijvoorbeeld technieken waarmee gespreksdeelnemers zichzelf selecteren als volgende spreker en op welke momenten zij dit precies doen tijdens een familienetwerkberaad. Door dieper in te gaan op de discoursanalyse kan juist nog meer rekening worden gehouden met verschillen tussen gespreksdeelnemers, zoals leeftijden en culturele achtergronden. Ook kan naar tussenmenselijke verhoudingen van bijvoorbeeld macht, status en hiërarchie gekeken worden, die binnen iedere institutionele context aanwezig zijn (Bos, 2007). Dergelijke verhoudingen zouden bijvoorbeeld een rol kunnen spelen in de manier waarop gespreksdeelnemers reageren op de verschillende beurttoewijzingen en beurtafnames van gespreksleiders. Ze kunnen ook van invloed zijn op de keuze van het gebruik van een manier waarmee gespreksleiders beurten toewijzen of afnemen op een specifiek moment in een familienetwerkberaad. Wat betekent het bijvoorbeeld voor de verhoudingen als gespreksleiders beurten op bepaalde momenten moeten afnemen van gespreksdeelnemers? En verwachten gespreksleiders dat alle gespreksdeelnemers gezag voor hun hebben? Echter heeft het gebruik van een combinatie van deze methodes wel ertoe geleid dat de familienetwerkberaden op een

oriënterende manier konden worden onderzocht en de resultaten om aanvullend onderzoek aan de hand van beide methodes vragen.

Dit kwalitatieve onderzoek nodigt ook uit om in verder onderzoek op een meer kwantitatieve manier te onderzoeken hoe gespreksleiders, door middel van de verschillende manieren om beurten toe te wijzen en af te nemen, de participatie van gespreksdeelnemers coördineren. In de resultaten is bijvoorbeeld naar voren gekomen dat de uitingen van gespreksleiders, waarmee zij beurten van leden van het gezinsnetwerk afnemen, veelal een negatieve strekking hebben. Dergelijke uitingen die gericht zijn aan professionals lijken juist een positievere strekking te hebben. Door middel van kwantitatief onderzoek kan duidelijk worden of dit verschil significant is. Daarnaast is in dit onderzoek geen rekening gehouden met mogelijke verschillen tussen het aantal keer dat gespreksleiders bepaalde typen beurttoewijzingen of beurtafnames gebruiken tijdens een familienetwerkberaad. Het is bijvoorbeeld interessant om te achterhalen of gespreksleiders meer beurten van leden van het gezinsnetwerk of van professionals afnemen. Om dit te kunnen onderzoeken is ook een kwantitatieve analyse nodig. Ook is naar voren gekomen dat verschillende gespreksdeelnemers zelf het initiatief nemen om te participeren in het gesprek en net als gespreksleiders beurten verdelen, maar dit is geconcludeerd aan de hand van een paar gevonden voorbeelden. Er is namelijk vooral gekeken naar uitingen van gespreksleiders. Door al deze uitingen van gespreksdeelnemers te markeren en zowel kwalitatief als kwantitatief te analyseren, zijn meer inzichten mogelijk in hoe gespreksdeelnemers participeren tijdens een familienetwerkberaad en wat dit nou precies betekent voor de participatiecoördinerende rol van gespreksleiders en de voortgang en de afronding van het beraad.

Wanneer dus verder onderzoek wordt gedaan naar hoe medewerkers van Bureau Jeugdzorg, en dan in het bijzonder gespreksleiders, verschillende interactionele manieren gebruiken om de participatie van gespreksdeelnemers te coördineren, kunnen zij met nog meer praktische kennis een familienetwerkberaad van begin tot eind op een efficiënte en effectieve manier leiden. Ik hoop dat medewerkers bij Bureau Jeugdzorg met dit onderzoek worden uitgedaagd hun werkpraktijk verder te ontwikkelen en te optimaliseren en daarnaast door middel van verder onderzoek het gebruik van de Signs of Safety-methode kunnen uitbreiden bij Bureaus Jeugdzorg in heel Nederland. Dit met het doel om veilige opvoedingssituaties voor kinderen te realiseren en zoveel mogelijk uithuisplaatsingen te voorkomen.

8. Literatuurlijst

Adams, P. & Chandler, S.M. (2004). *Responsive regulation in child welfare: systemic challenges to mainstreaming the family group conference*. Journal of sociology and social welfare. 31: 93-116.

Bos, J. (2007). *Discoursanalyse: communicatie op de werkvloer*. Bussum: Coutinho.

Drew, P. & Heritage, J. (1992). *Talk at work: interaction in institutional settings*. Cambridge University Press.

Hall, C. & Slembrouck, S. (2001). *Parent participation in social work meetings-the case of child protection conferences*. European Journal of Social Work. 4: 143-160.

Houtkoop-Steenstra, H. (1982). *Beurtwisseling en beurtopbouw in forumdiscussies*. Tilburg: Tilburg Universiteit.

Huisman, M. (2000). *Besluitvorming in vergaderingen: organisaties, interactie en taalgebruik*. Utrecht: LOT.

Joosten, A. (1995). *Over beurttoewijzing in vergaderingen*. In: Mazeland, H. & Sauer, C. (1995). *Communiceren, waarnemen, analyseren: bijdragen tot het taalbeheersingonderzoek*. Groningen: vakgroep Taal en Communicatie. 43-63.

Jovanovic, N., op den Akker, R. & Nijholt, A. (2006). *A corpus for studying addressing behaviour in multi-party dialogues*. Language resources and evaluation. 40: 5-23.

Kemp, R.A.T. (1995). *Interactions in family therapy: a process research*. Proefschrift Nijmegen, CIP-gegevens Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

Mazeland, H. (2003). *Inleiding in de conversatieanalyse*. Bussum: Coutinho.

Schermer, K. & M. Wijn (2001). *Vergaderen en onderhandelen*. Vierde, herziene druk. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Turnell, A. (2008). *Adoption of Signs of Safety as the department for child protection's child protection framework*. Background Paper. Western Australia.

Turnell, A. & Edwards, S. (2009). *Veilig opgroeien, de oplossingsgerichte aanpak in jeugdzorg en kinderbescherming*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

[Vertaling van: *Signs of Safety: a solution and safety oriented approach to child protection*. W.W. Norton and Company, 1999]

Wooffitt, R. (2005), *Conversation Analysis and Discourse analysis: a comparative and critical introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Folders:

Digitale folder: 'Aanmelden', Folders Jeugdigen, 2009. www.bjz-zeeland.nl.

Voor het laatst geraadpleegd op 07-06-2010

Websites:

Advies- & Meldpunt Kindermishandeling. MOgroep Jeugdzorg. <http://www.amk-nederland.nl>

Voor het laatst geraadpleegd op 07-06-2010.

Bureau Jeugdzorg. <http://www.bureaujeugdzorg.info>

Voor het laatst geraadpleegd op 07-06-2010.

Signs of Safety. Resolutions Consultancy, 2008. <http://www.signsofsafety.net>

Voor het laatst geraadpleegd op 07-06-2010.

Appendix A: Toegepaste transcriptieconventies

Mazeland (2003)

Gespreksorganisatorische relaties

(1.5)	Een stilte met de duur van het aantal aangegeven seconden
(.)	Een stilte korter dan 0.2 seconde
tekst=	Er is geen waarneembare stilte tussen de beurten van twee op elkaar
=tekst2	volgende sprekers, of tussen opeenvolgende uitingseenheden van dezelfde spreker
[spreker1	De twee gespreksdeelnemers beginnen tegelijkertijd een beurt
[spreker2	
sp[spreker1	Een tweede spreker begint tijdens de beurt van de huidige spreker, en wel precies op
[spreker2...	het punt waarop het haakje staat

Prosodie

.	De punt wijst op een dalend intonatieverloop aan het eind van het betreffende uitingsdeel
,	De komma wijst op een licht stijgend intonatieverloop
?	Het vraagteken wijst op een sterk stijgende intonatieverloop aan het einde van het betreffende uitingsdeel (het hoeft hier niet om een vraag te gaan)
!	uitroepeteken: de spreker produceert het betreffende uitingsdeel met een uitroepachtige prosodie
↑	Toonbeweging omhoog (voor de aanduiding van de duur van een lettergreep)
↓	Toonbeweging omlaag (voor de aanduiding van de duur van een lettergreep)
<u>accent</u>	De onderstreepte lettergreep of klank is geaccentueerd
re::kken	De betreffende (mede-) klinker is opvallend langer dan 'normaal' is voor deze spreker
LUID	De in hoofdletters gespreven tekst wordt relatief luid uitgesproken
°zacht°	Relatief zacht uitgesproken uiting (sdeel); als een fragment steeds zachter wordt, dan markering met twee afsluitende rondjes: °steeds zacht°°
afbre-	De spreker houdt plotseling in, en breekt de productie van een woord of uitingsdeel
afbreke-	

>sneller< De tekst die volgt, wordt relatief sneller uitgesproken

<langzamer> Idem, relatief langzamer

Geluidsproductie

·hHh Duidelijk waarneembare inademing; elke h staat voor een duur van ongeveer 0.2 van een seconde. De hoofdletter H staat voor een relatief luidere inademing of een deel daarvan

hh Hoorbare uitademing

((snuift)) Karakterisering van een non-verbale activiteit, of andere opvallende verschijnselen
((hoest, kuch, ironisch))

Transcriptieproblemen

() Spreker zegt iets dat de transcribent niet kan verstaan

(iets) De transcribeerder is er niet zeker van dat de tussen haakjes vermelde tekst een correcte weergave is van de gesproken tekst

[Naam] De oorspronkelijke naam is vervangen door een formeel en inhoudelijk vergelijkbare vorm (i.v.m. anonimisering van de opname)

Appendix B: Voorbeeldfragmenten Analyse

Fragment 1 (A, p.31).

VM: Ik weet ook niks verder
GL: Heb je nog toevoegingen? Ja er is al heel veel gezegd, heel veel over wat er goed gaat, wat er dingen die nodig zijn en heel veel zorgen zijn er niet
W: Mag ik even wat vragen?
GL: Ja
W: Ben jij de oppas ook dan van [Anneke]?

Fragment 2 (E, p.22).

M: [Zou ik
Zou ik even wat mogen zeggen, ik denk [misschien
GL: [Ja
M: Ook dat dat ook dat ik dat ook beter met m'n eigen moeder kan doen want bijvoorbeeld net zoals in 't weekenden gaat hij dan heel vaak naar m'n (...)

Fragment 3 (C, p.57).

D: [Ja maar ik ik hoorde wat anders in dat en [dat
GL: [Ja
D: Ik hoorde dat uh die contactproblematiek of tenminste die die die uh dat (...)

Fragment 4 (B, p.57/58).

GL: Maar 't blijkt [ook wel
M: [Maar nog even over trouwens over dat alcohol hè
CM: [Ja
GL: [Mm
M: Als [Willem] nou zo'n alcoholist was hè een alcoholist zou zijn zoals iedereen roept hè [Eline] is twee jaar lang drie keer per week bij mij dan had [Eline] dat al lang moeten merken toch?

Fragment 5 (B, p.32/33).

V:	[Even wat anders uhm even tussendoor ik was net thuis bij mijn moeder (())
CM:	[Ja ja
GL:	[Nee maar maar [Gerard]
M:	Ja dat weet ik
CM:	[Maar ik denk eigenlijk als ik er even iets over mag zeggen
V:	Tien minuten later
GL:	[Gerard] [Gerard] luister eens even [Linda] wil er wat over zeggen
V:	()
GL:	[[Gerard]
V:	(()) [Sara] op de fiets
M:	[Bij jou?
V:	Ja bij oma
M:	[Sara] () bij de buurvrouw maar goed
V:	Oh ja dat ik niet ruiken
GL:	[Gerard] en we [zitten hier niet om om iemand uhm uh schuldig te verklaren hè
V:	[Sorry
	Mm
GL:	Maar het gaat wel om hele jonge kinderen
V:	Ja
GL:	En [moeder is luister luister luister en moeder is verantwoordelijk
V:	(())
	Ja

Fragment 6 (E, p.9).

GL:	Ok. Ook daar kunnen we straks denk ik (.) hè goede afspraken eh over maken.
VM1:	En ik weet niet of ik twee dingen mag zeggen maar 'n ander ding [dat
GL:	Eigenlijk niet [maa:r eh eh
VM1:	[Nee? ()
	[Nou dan komt dat misschien nog
GL:	[Ja: nou (.) i ik kijk ik ben wel 'n beetje flauw (met zo van) eigenlijk niet, maar (ik denk) als 't belangrijk is moet 't wel (.) op 't bord komen. Dus ((<i>knikt naar VM1</i>))

Fragment 7 (B, 47).

JS: Dat vond ik trouwens ook wel uhm [Diane] die kwam gister dus ja er is iemand van Bureau jeugdzorg ik zeg ja dat is voor [Mira] [Mira] kom maar mee dan gaan we even [naar [Diane] ze wist dus niet dat [Diane] [kwam

V: [()

GL: Sshht ((*brengt vinger naar mond*)) [dat hebben wij expres gezegd ja

JS: Oh ja want dat vond ik [wel heel moeilijk want ik had zoiets moest ik ze dus ineens bij iemand achterlaten ze wist niet van hoe of wat [ik denk mag ze dat weten (...)

Fragment 8 (B, p.52).

CM: Ja oké

GL: Dat zijn nog dingen () sorry dat ik onderbreek

CM: Nee dat geeft niet dat geeft niet uhm nou dan gaat het nog verder pappa houdt nog heel veel van mamma maar hij komt niet meer terug dus (...)